Зигмунд Фройд
ИЗКУСТВОТО НА ПСИХОАНАЛИЗАТА

<biblio.hit.bg/books/freud/vita.html>

САМОПРЕДСТАВЯНЕ

I

Повечето сътрудници на този сборник от „Самопредставяния“ внасят своя принос с някои обмислени забележки относно особеността и трудността на предприетата задача. Смятам, че ми е позволено да кажа, че моята задача се утежнява с една степен повече, понеже вече повторно публикувах преработките, включително и изискваните тук, и от природата на предмета излезе, че за моята лична роля в тях става дума повече, отколкото изглежда обичайно или необходимо.
Първото изложение на развитието и съдържанието на психоанализата представих през 1909 година в пет лекции в Clark University in Worcester, Mass., където бях поканен по случай двадесетгодишния юбилей на тази институция. Наскоро се поддадох на изкушението да дам допълнение с подобно съдържание за едно американско пълно издание, понеже публикацията „Ueber die Anfaenge des zwanzigsten Jahrhunderts“ беше признала значението на психоанализата с отделянето на специална глава за нея. Между двете се намира един ръкопис „Към историята на психоаналитичното движение“ (1914), който всъщност съдържа всичко съществено, което понастоящем бих могъл да съобщя. Понеже не бива да си противореча и не бих желал да повтарям нещата без изменение, трябва да се опитам сега да намеря ново количествено съотношение между субективния и обективния начин на представяне, между биографичния и историческия интерес.

Роден съм на 6 май 1856 във Фрайберг, Моравия, малко градче в днешна Чехословакия. Родителите ми бяха евреи, аз също останах евреин. За семейството на моя баща знам, че дълго време е живяло на река Рейн (в Кьолн), поради гонение на евреите през четиринадесети или петнадесети век избягало на изток и през деветнадесети век предприело завръщане в немска Австрия от Литва през Галиция. В гимназията в продължение на седем години бях първенец, имах привилегировано положение, дори не ме изпитваха. Макар че живеехме доста трудно, моят баща искаше в своя избор на професия да следвам само склонностите си. В онези младежки години не изпитвах особено предпочитание към положението и дейността на лекаря, впрочем по-късно също. По-скоро ме движеше някакъв вид любопитство, което обаче се отнасяше повече до човешките отношения, отколкото до природните обекти, и не познаваше стойността на наблюдението като помощно средство за своето задоволяване. Между това властно ме привличаше актуалното тогава учение на Дарвин, понеже то обещаваше да постигне изключително разбиране на света, и зная, че докладът за хубавата статия на Гьоте „Природата“ на една публична лекция малко преди матурата ме тласна към решението да се запиша да следвам медицина.

Университетът, в който постъпих през 1873 година, ми поднесе най-напред няколко чувствителни разочарования. Преди всичко ме посрещна очакването, че трябва да се чувствувам малоценен и непринадлежащ към нацията, понеже бях евреин. Отклоних първото с цялата си решителност. Никога не разбрах защо трябва да се срамувам от своя произход или, както започна да се казва, от расата си. Без много колебание се отказвах от тези, които не ме включваха в националната общност. Смятах, че за един усърден сътрудник би трябвало да се намери местенце в рамките на човечеството и без такова подреждане. Но важно понататъшно следствие от тези първи впечатления бе това, че така рано ми беше даден жребият да се намирам в опозиция и да бъда отлъчван от „компактното мнозинство“. Така у мене се подготви известна независимост в преценката на нещата.

Освен това през първите си години в университета трябваше да добия опита, че качеството и ограничеността на моите дарби ми отказваха всякакъв успех в повечето научни предмети, към които се бях нахвърлил с младежко свръхусърдие. Така разбрах истината в напомнянето на Мефистофел:

Напразно скитате наоколо жадни за наука,
всеки учи само това, което може да научи.

В лабораторията по физиология на Ернст Брюке най-сетне намерих спокойствие и пълно удовлетворение, а също така и лица, които можех да уважавам и да взема за пример. Брюке ми възложи задача от хистологията на нервната система, която за негово задоволство можах да реша и самостоятелно да изведа по-нататък. В този институт работих от 1876 до 1882 година с кратки прекъсвания и всички ме смятаха за определен за следващото асистентско място, което се появи. Собствено медицинските предмети – с изключение на психиатрията – не ме привличаха. Карах следването си по медицина твърде небрежно, едва през 1881 година, значи с доста голямо закъснение, ми бе присъдена степента доктор по обща медицина.

Обратът настъпи през 1882 година, когато моят почитан над всички други учител коригира великодушното лекомислие на моя баща, като с оглед на тежкото ми материално положение настойчиво ме подкани да оставя теоретичната кариера. Последвах съвета му, напуснах лабораторията по физиология и постъпих като аспирант в Общата болница. Там след известно време бях повишен в лекар втора степен (интернист) и служих в различни отделения, също така и повече от година и половина при Майнерт, чието дело и личност ме бяха пленили още като студент.
В известен смисъл все пак останах верен на своето първоначално започнато работно направление. Брюке ми беше предложил като обект за изследване гръбначния мозък на една от най-низшите риби (Ammocoetus-Petromyzon), сега преминах към човешката централна нервна система, върху чието развито разнищване тъкмо тогава откритията на Флексиг за нееднаквото по време образуване на границите хвърлиха ярка светлина. Продължаване на започнатото от мене начало представляваше и това, че аз най-напред единствен и сам си избрах за обект medulla oblongata. Направо противоположно на дифузната природа на моите научни занимания през първите ми години в университета сега развивах склонност към изключително концентриране на работата си в една материя или проблем. Тази моя склонност остана и ми донесе по-късно обвинението в едностранчивост.

Сега бях толкова усърден работник в института по анатомия на главния мозък, колкото по-рано в института по физиология. През тези години, прекарани в болницата, се появиха малките ми работи по процеса на образуване на влакната и произходите на ядрото в oblongata, които все пак бяха забелязани от Едингер. Един ден Майнерт, който ми отваряше лабораторията и когато не служех при него, ми направи предложението окончателно да се насоча към анатомията на главния мозък. Той обещаваше да ми отстъпи лекциите си, понеже се чувствувал твърде стар, за да работи с по-новите методи. Аз отказах, уплашен от големината на задачата; още тогава може да съм се досетил, че гениалният мъж не е в никакъв случай доброжелателен към мене.

Анатомията на главния мозък от практическа гледна точка със сигурност не беше напредък във физиологията. Отчитах материалните изисквания, като започнах да изследвам нервните болести. Тази специалност не беше обичайна тогава във Виена, материалът беше разпръснат из различни отделения по вътрешни болести, нямаше добри възможности за образование, човек трябваше сам да си бъде учител. Нотнагел, когото поканиха на работа малко преди това заради неговата книга по локализация на главния мозък, също не отличаваше невропатологията от другите дялове на вътрешната медицина. В далечината сияеше великото име на Шарко, и така, аз си разработих плана да спечеля тук доцентура по нервни болести и след това да отида в Париж, за да се образовам по-нататък.

През следващите години по време на моята служба като лекар втора степен публикувах някои наблюдения на случаи на органични болести на нервната система. Постепенно свикнах с предмета си; умеех да локализирам едно огнище на зараза в oblongata така точно, че патологоанатомът не

трябваше да добавя нищо повече, бях първият във Виена, който изпрати за дисекция един случай с диагноза Polineuritis acuta. Славата на моите потвърдени от аутопсията диагнози ми привлече като публика американските лекари, с които на неправилен английски водих курс, включващ лекции и наблюдение на болните от моето отделение. От неврозите не разбирах нищо. Когато веднъж представих пред моите слушатели един невротик с фиксирано главоболие като случай на хроничен циркумскриптен менингит, всички те се отдръпнаха от мене с оправдана критичност и моята преждевременна обучаваща дейност завърши. За свое извинение нека отбележа, че това беше времето, когато по-големите авторитети във Виена обикновено диагностицираха неврастенията като тумор на главния мозък.

В началото на 1885 година получих доцентурата по невропатология въз основа на моите хистологични и клинични работи. Скоро след това вследствие на топлата препоръка на Брюке ми беше отпусната доста голяма стипендия за пътуване. През есента на същата година отпътувах за Париж.

Отидох като ученик в Salpktriire, но в началото, в качеството ми на един от мнозината слушатели от чужбина, не ми бе обърнато особено внимание. Един ден чух Шарко да изказва съжаление за това, че поради войната не знае нищо за немския преводач на своите лекции. Щяло да му бъде приятно, ако някой се наемел с немския превод на неговите „Нови лекции“. Аз писмено му предложих услугите си; още помня, че писмото съдържаше израза, че съм поразен само от aphasie motrice, но не от aphasie sensorelle du fransais. Шарко ме прие, привлече ме в кръга на своите приятели и оттогава участвувах изцяло във всичко, което ставаше в клиниката.

Докато пиша това, получавам безброй съчинения и вестникарски статии от Франция, които свидетелствуват за силната съпротива срещу приемането на психоанализата и често формулират най-неверни твърдения относно моето отношение към френското училище. Така например чета, че съм използувал престоя си в Париж, за да се запозная с ученията на Жане, и след това съм предприел бягство със заграбеното. Затова искам изрично да напомня, че името Жане изобщо не се споменаваше по времето на моето пребиваване в Salpktriire.

От всичко, което видях при Шарко, най-голямо впечатление ми направиха неговите последни изследвания на хистерията, които отчасти бяха проведени пред мене. Следователно доказателството за истинността и закономерността на хистеричните феномени („Introite et hic dii sunt“), на честата поява на хистерията при мъжете, създаването на хистерични парализи и контрактури при хипнотична сугестия, бе резултатът, че тези изкуствени продукти показват същия до най-малките подробности характер, какъвто и спонтанните, често предизвикани от травма случаи. Някои демонстрации на Шарко най-напред предизвикваха у мене, както и у другите гости, озадачение и желание да му опонираме, което се опитвахме да подкрепим, позовавайки се на една от господствуващите теории.

Той ликвидираше тези колебания винаги приятелски и търпеливо, но и много определено; при една от тези дискусии той изпусна думите: Ca n’empeche pas d’exister, които са се отпечатали незабравимо в паметта ми.

Както е известно, днес вече не всичко от това, на което тогава ни учеше Шарко, е валидно. Едно вече е несигурно, друго явно не е издържало на проверката на времето. Но е останало достатъчно от това, което се оценява като трайно достояние на науката. Преди да напусна Париж, се договорих с учителя относно плана за работа по сравняване на хистеричните и органични парализи. Исках да прокарам тезата, че при хистерията парализите и анестезиите на отделните части на тялото се разграничават така, както това отговаря на общата (не анатомична) представа на човека. Той беше съгласен с това, но лесно можеше да се види, че по принцип нямаше особено предпочитание към по-дълбоко навлизане в психологията на неврозите. Все пак той идваше от патологичната анатомия.

Преди да се върна във Виена, спрях за няколко седмици в Берлин, за да получа някои познания по общите болести на детската възраст. Касовиц от Виена, който ръководеше един обществен институт по детски болести, ми беше обещал там едно отделение за нервни болести при децата. В Берлин намерих сърдечен прием и поощрение от страна на Адолф Багински. От института на Касовиц през следващите години публикувах няколко по-големи работи върху едностранните и

двустранните парализи на главния мозък на децата. Вследствие на това по-късно, през 1897 година, Нотнагел ми възложи преработката на съответния материал в своя голям справочник по обща и специално терапия (Handbuch der allgemeinen und speziellen Therapie).

През есента на 1886 година се установих като лекар във Виена и се ожених за момичето, което повече от четири години ме беше чакало в един отдалечен град. Тук мога, връщайки се назад, да разкажа, че моята годеница е виновна за това, че не се прочух още през онези млади години. Един страничен, но дълбок интерес ми даде повод през 1884 година да обърна внимание на тогава малко познатия алкалоид кокаин и да изследвам неговите физиологични въздействия. Посред тази работа ми се откриха изгледи за пътуване, за да видя отново своята годеница, от която бях разделен две години. Бързо приключих с изследването и в публикацията си предсказах, че скоро ще се явят понататъшни приложения на това средство. На приятеля си, очния лекар Л. Кьониг, обаче препоръчах да провери доколко могат да се използуват анестетичните качества на кокаина при болното око. Когато се върнах от почивката, разбрах, че не той, а един друг приятел, Карл Колер (сега в Ню Йорк), на когото също бях разказвал за кокаина, е извършил важните опити върху животинско око и ги е демонстрирал на конгреса на офталмолозите в Хайделберг. Затова Колер с право се смята за откривател на локалната анестезия с кокаин, която е станала така важна за малката хирургия; аз обаче не се разсърдих за моя пропуск на годеницата си.

Сега отново се връщам към моето установяване като невролог във Виена през 1886 година. Беше ми възложено задължението да докладвам пред „Дружеството на лекарите“ за това, което бях видял и научил при Шарко. Само че намерих лош прием. Меродавни лица, като председателят и интернистът Бамбергер, обявиха това, което им разказах, за невероятно. Майнерт ми поиска да намеря случаи като описаните от мене във Виена и да ги представя на обществеността. Аз се опитах да направя и това, но лекарите първа степен, в чиито отделения намерих такива случаи, ми отказваха да ги наблюдавам и да работя върху тях. Един от тях, възрастен хирург, направо избухна: „Но, господин колега, как можете да говорите такива безсмислици! Hysteron (така!) се нарича все пак утробата. Как може тогава един мъж да бъде хистеричен?“ Напразно възразявах, че се нуждая само от това да разполагам със случая на болестта, а не от одобрение на моята диагноза. Най-сетне изнамерих извън болницата един случай на класическа хистерична хемианестезия у мъж, който демонстрирах пред „Дружеството на лекарите“. Този път ми ръкопляскаха, но не проявиха повече интерес към мене. Впечатлението, че големите авторитети са отхвърлили моите новости, остана непоклатимо; разбрах, че с мъжката хистерия и сугестивно създаване на хистерични парализи съм поставен в опозиция. Когато скоро след това лабораторията по анатомия на главния мозък беше затворена за мене и в продължение на един семестър не намерих помещение, където бих могъл да изнеса моята лекция, аз се оттеглих от академичния и съюзен живот. Цяла вечност не съм посещавал „Дружеството на лекарите“.

Ако човек искаше да живее от лечението на нервноболните, той явно трябваше да постигне някакви резултати при тях. Моят терапевтичен арсенал се състоеше само от две оръжия, електротерапията и хипнозата, понеже изпращането на курорт с минерална вода след еднократна консултация не беше богат източник за печалба. В електротерапията се доверих на наръчника на В. Ерб, който предлагаше детайлни предписания за лечението на всички симптоми на нервните болести. За съжаление скоро трябваше да науча, че следването на тези предписания никога не помага, че това, което бях смятал за есенция на точно наблюдение, беше фантастична конструкция. Прозрението, че произведението на първото име на немската невропатология няма повече връзка с реалността, отколкото "египетският" съновник, който се продава в народните книжарници, беше болезнено, но то спомогна да се разтоваря от част от наивната си вяра в авторитета, от която още не бях свободен. И така, аз избутах настрани електрическия апарат, още преди Мьобиус да беше изрекъл решаващите думи, че успехите на електрическото лечение при нервноболните са - където изобщо се появяват - действие на лекарска сугестия.

С хипнозата положението беше по-добро. Още като студент бях присъствувал на публично представление на магнетизьора Хансен и бях забелязал, че една жена от опитните лица ставаше смъртно бледа, сякаш изпадаше в каталептична вцепененост, и оставаше така, докато траеше това

състояние. Това заздрави моето убеждение в истинността на хипнотичните феномени. Скоро след това моето схващане намери своя научен застъпник в лицето на Хайденхайн, което обаче не възпираше професорите по психиатрия още дълго време да обявяват хипнозата за нещо мошеническо и отгоре на това опасно, и да гледат пренебрежително и надменно на хипнотизаторите. В Париж бях видял, че хипнозата се използува без колебание като метод за създаване на симптоми у болните и за тяхното премахване след това. Тогава до нас долетя вестта, че в Нанси се е появило училище, което използува за терапевтични цели сугестията със или без хипноза в голяма степен и с особен успех. Така съвсем естествено през първите години на моята лекарска практика, независимо от повече случайните, а не систематични психотерапевтични методи, хипнотичната сугестия стана мое главно работно средство.

С това се отказах от лечението на органичните нервни болести, но това помогна малко. Понеже, от една страна, терапията не даваше изобщо никакви обнадеждаващи изгледи за това положение и, от друга страна, в градската практика на частния лекар изчезна оскъдното количество на страдащите от тях за сметка на количеството на нервноболните, които отгоре на това се увеличаваха поради факта, че непрекъснато ходеха от един лекар на друг. Обаче иначе работата с хипнозата беше действително примамлива. За първи път беше преодоляно чувството за собственото безсилие, славата на чудотворец бе много ласкателна. По-късно трябваше да открия какви бяха недостатъците на метода. Засега можех да се оплача по два пункта, първо, че не се удаваше да бъдат хипнотизирани всички болни; второ, че човек не разполагаше с възможността да постави отделния пациент в толкова дълбока хипноза, колкото би желал. С намерението да усъвършенствувам своята хипнотична техника през лятото на 1889 година отпътувах за Нанси, където прекарах няколко седмици. Видях трогателния стар Лиебо по време на неговата работа върху бедните работнически жени и деца, станах свидетел на учудващите експерименти на Бернхайм с неговите пациенти от болницата и получих най-ярки впечатления за силата на мощните душевни процеси, които все пак остават скрити за човешкото съзнание. За целите на обучението бях накарал една своя пациентка да дойде в Нанси. Това беше изискана, надарена с гениалност хистеричка, която ми беше прехвърлена, понеже не се знаеше какво да се предприеме с нея. С влиянието на хипнозата бях успял да я доведа до достойно човешко съществуване и можех винаги да я измъкна от нейното жалко положение. Обстоятелството, че тя всеки път след известен период се провиняваше отново, си обяснявах с тогавашното си незнание, че нейната хипноза никога не беше достигала степента на сомнамбулизъм с амнезия. Бернхайм се опита да направи това при нея няколко пъти, но не продължи по-нататък. Той откровено ми призна, че се стремял към големи терапевтични успехи посредством сугестията само в практиката си в болницата, а не и при частните си пациенти. Аз имах с него много стимулиращи беседи и се наех да преведа на немски неговите две работи за сугестията и нейните лечебни действия.

През периода 1886-1891 работих малко научна работа и почти не публикувах. Бях ангажиран от това да си намеря нова професия и да осигуря своето материално съществуване, както и това на бързо нарастващото ми семейство. През 1891 година излезе първата от работите ми за парализите на главния мозък на децата, написана съвместно с моя приятел и асистент д-р Oskar Rie. През същата година поръчка за сътрудничество към един наръчник по медицина ми даде повод да разгледам учението за афазията, в което тогава господствуваха чисто локализаторските възгледи на Вернике-Лихтхайм. Плод на това усилие беше една малка критично-спекулативна книга: „За разбирането на афазията“. Сега обаче трябва да проследя как се стигна до това, че научното изследване отново стана основен интерес на моя живот.

II

Допълвайки своето по-ранно изложение, трябва да посоча, че от самото начало използувах хипнозата, извън хипнотичната сугестия, и за друга цел. Аз си служех с нея за изследване на болния относно историята на възникване на неговия симптом, която той в будно състояние често изобщо не можеше или пък можеше само много непълно да съобщи. Този метод изглеждаше не само по-ефикасен, отколкото просто сугестивната повеля или забрана, но задоволяваше и любопитството

на лекаря, който все пак имаше право да научи нещо за произхода на феномена, който се стремеше да премахне с монотонната сугестивна процедура.

До този друг метод обаче стигнах по следния начин. Още в лабораторията на Брюке се запознах с д-р Йозеф Бройер, един от най-прочутите домашни лекари на Виена, който обаче имаше и научно минало, понеже беше написал няколко работи с трайна стойност по физиологията на дишането и вестибулярния апарат. Той беше мъж с превъзходна интелигентност, четиринадесет години по-възрастен от мене; нашите отношения скоро станаха по-близки, той стана мой приятел и помощник в по-трудните положения от живота ми. Ние бяхме свикнали да споделяме един с друг всички свои научни интереси. Естествено в тази връзка печелившата страна бях аз. Развитието на психоанализата след това ми струваше загубата на неговото приятелство. Не ми беше леко да заплатя тази цена, но това беше неизбежно.

Още преди да отида в Париж Бройер ми беше съобщил за един случай на хистерия, който беше лекувал от 1880 до 1882 година по особен начин, като бе успял да проникне дълбоко в причиняването и значението на хистеричния симптом. Следователно това беше станало по време, когато работите на Жане все още принадлежаха на бъдещето. Той няколко пъти ми прочете откъси от историята на болната, от които добих впечатлението, че за разбирането на неврозата тук е постигнато повече, отколкото преди. Реших да съобщя на Шарко за тези находки, ако отида в Париж, и после направих това. Но учителят не показа никакъв интерес към моите първи намеци, така че повече не се върнах към този предмет и престанах да мисля за него.

След завръщането си във Виена отново се обърнах към наблюденията на Бройер и го накарах да ми разкаже повече за тях. Пациентката беше младо момиче с необикновена образованост и дарби, което заболяло по време на грижите си за нежно обичания баща. Когато приела Бройер, тя му предложила пъстра картина от парализи с контрактури, задръжки и състояния на психична объркаността. Едно случайно наблюдение бе накарало лекаря да разбере, че тя би могла да бъде освободена от това помрачение на съзнанието, ако й се даде повод да изрази с думи афектната фантазия, от която именно бе завладяна. Чрез този опит Бройер откри метод за лечението. Той я поставял в хипноза и всеки път я карал да разказва за това, което потиска духа й. След като по този начин бъдеха преодолени пристъпите на депресивна обърканост, той използувал същия метод за премахване на нейните задръжки и телесни увреждания. В будно състояние девойката можела да каже толкова малко, колкото и другите болни, за това как били възникнали нейните симптоми, и не откривала никаква връзка между тях и някакви впечатления от живота си. Хипнотизирана, тя веднага откривала търсената връзка. Оказало се, че всички нейни симптоми се свеждат до пълните с впечатления преживявания по време на грижата й за болния баща, следователно са били пълни със смисъл, и отговаряли на остатъци или реминисценции от тези афектни ситуации. Обикновено ставало така, че тя е трябвало да потисне някоя мисъл или импулс до болничното легло на баща си; на тяхно място, като техен представител, тогава по-късно се появявал симптомът. По правило обаче симптомът не е бил утайка на една-единствена „травмираща“ сцена, а резултат от сумиране на многобройни подобни ситуации. Когато сега в състояние на хипноза болната халюцинаторно отново си припомняла една такава ситуация и post factum слагала край на тогава потиснатия душевен акт при свободното развитие на афекта, симптомът се изтривал и повече не се появявал. Чрез този метод с продължителна и усилена работа Бройер успял да освободи болната си от нейните симптоми.

Болната била излекувана и оттогава останала здрава и способна на забележителни успехи в живота си. Но върху изхода от хипнотичното лечение тегнеше една неяснота, която Бройер никога не можа да ми обясни; аз също не можех да разбера защо той така дълго криеше своето, както ми се струваше, неоценимо познание, вместо да обогати науката с него. Следващият въпрос обаче беше дали това, което той бе открил в един-единствен болестен случай, може да се смята за общовалидно. Откритите от него отношения ми изглеждаха така фундаментални, че не можех да повярвам, че биха могли да липсват при някой случай на хистерия, щом веднъж са били посочени при един-единствен случай. Все пак за това решаващ можеше да бъде само опитът. И така, аз започнах да повтарям изследванията на Бройер върху своите болни и – особено след като посещението при Бернхайм през 1889 година ми беше показало ограничеността на ефективността на хипнотичната сугестия – вече

изобщо не вършех друго. След като в продължение на няколко години бях намирал само потвърждения при всеки случай на хистерия, достъпен за такова лечение, и вече разполагах със значителен материал от наблюдения, които бяха аналогични на неговите, му предложих да направим съвместна публикация, на което той в началото силно се противопоставяше. Най-накрая отстъпи, може би понеже междувременно работите на Жане предварително бяха изказали in statu nascendi част от неговите резултати: свеждането на хистеричните симптоми до впечатления от живота и тяхното премахване чрез хипнотична репродукция. През 1893 година пуснахме едно предварително съобщение: „Ueber den psychischen Mechanismus hysterischer Phaenomene“. През 1895 година последва книгата ни „Studien ueber Hysterie“.

Ако досегашното изложение е събудило у читателя очакването, че „Studien ueber Hysterie“ в цялото си съществено предметно съдържание биха били духовна собственост на Бройер, то това е същото, което аз винаги съм застъпвал и бих желал да кажа и сега. По теорията, която се опитва да изложи книгата, аз работих в степен, която днес вече не може да се определи. Тя е скромна, не излиза извън непосредственото изразяване на наблюденията. Тя не желае да обосновава природата на хистерията, а само да осветли възникването на нейните симптоми. При това тя подчертава значението на афектния живот, важността на различаването на несъзнаваните и съзнаваните (по-добре: на способните за осъзнаване) душевни актове, въвежда един динамичен фактор, допускайки, че симптомът възниква поради затормозване на афект, и един икономически фактор, като разглежда същия симптом като резултат от преместване на едно другояче употребявано количество енергия (т. нар. конверсия). Бройер нарече нашия метод катартичен; като негова терапевтична цел беше посочена следната: да изведе употребената за запазване на симптома сума на афекта, която е стигнала до погрешни пътища и там сякаш е била притисната, на нормален път, където тя би могла да стигне до оттичане (да отреагира). Практическият успех на катартичната процедура беше отличен. Недостатъците, които се проявиха по-късно, бяха като при всяко хипнотично лечение. Сега все още има известен брой психотерапевти, които в работата си са останали при катарзиса в смисъла на Бройер и умеят да го ценят. При лечението на невротици от войната от немската войска по време на световната война той отново се оказа годен като съкратен лечебен метод в ръцете на Е. Зимел. В теорията на катарзиса не се говори много за сексуалността. В историите на болните, с които аз внесох принос към „Изследванията“, моменти от сексуалния живот играят известна роля, но те не се оценяват другояче, освен като друг вид афектни дразнения. За своята прочула се първа пациентка Бройер разказва, че у нея сексуалното било учудващо неразвито. От „Изследвания на хистерията“ не можеше лесно да се разбере какво е значението на сексуалността за етиологията на неврозите.

Следващата част от развитието, прехода от катарзиса към собствено психоанализата, вече описвах няколко пъти така подробно, че ще ми бъде трудно да предложа тук нещо ново. Събитието, което въведе този период, беше оттеглянето на Бройер от нашата работна общност, така че аз трябваше да управлявам нейното наследство сам. Още по-рано между нас беше имало различия в мненията, които обаче не обосноваваха разделянето ни. По въпроса кога един душевен процес става патогенен, т.е. изключва нормалното разрешаване, Бройер предпочиташе една, така да се каже, физиологична теория; той смяташе, че такива процеси, които са възникнали при извънредни – хипноидни – душевни състояния, са избегнали нормалната съдба. С това се поставяше нов въпрос, този за произхода на тези хипноиди. Обратно на това, аз подозирах по-скоро за съществуването на игра на силите, за действието на цели и тенденции, каквито могат да се наблюдават в нормалния живот. Така „хипноидната хистерия“ стоеше срещу „защитната невроза“. Но тези и подобни на тях противоречия нямаше да го отклонят от предмета ни, ако към това не се прибавяха и други моменти. Със сигурност един от тях беше обстоятелството, че в качеството си на интернист и домашен лекар той беше много ангажиран и не можеше да посвети всичките си сили на катартичната работа. По-нататък, той беше повлиян от приема, който беше получила нашата книга във Виена, както и в страната. Неговото доверие в себе си и способност за съпротива не бяха на висотата на останалата му духовна организация. Когато например „Изследванията“ бяха решително отхвърлени от Щрюмпел, аз само се разсмях на лишената от разбиране критика, но той се поболя и обезкуражи.

Най-много обаче допринесе за неговото решение това, че моите собствени работи поеха в посока, която той напразно се опитваше да приеме дружески.

Теорията, която се бяхме опитали да изградим в „Изследванията“, беше, разбира се, все още твърде непълна, най-вече ние почти не бяхме засегнали проблема за етиологията, въпроса на каква почва възниква патологичният процес. Сега бързо нарастващият опит ми показваше, че не кои да е афектни дразнители бяха действували зад явленията на неврозата, а редовно такива със сексуална природа, били те актуални сексуални конфликти или въздействия от по-ранни сексуални преживявания. Не бях подготвен за този резултат, изобщо не го очаквах, бях започнал изследването на невротиците напълно простодушно. Когато през 1914 година написах „История на психоаналитичното движение“, в мене изплува споменът за някои изказвания на Бройер, Шарко и Хробак (Chrobak), от които можех да стигна до това разбиране много по-рано. Само че тогава не разбирах това, което имаха предвид тези авторитети; те ми бяха казали повече, отколкото сами знаеха и бяха готови да защитават. Каквото бях чул от тях, дремеше бездейственo в мене чак докато възникна като, както изглеждаше, оригинално познание при възможността за катартичните изследвания. И тогава още не знаех, че със свеждането на хистерията до сексуалността съм се върнал към най-древните времена на медицината и съм се присъединил към Платон. Научих за това едва по-късно от една статия на Хевлок Елис.

Под влиянието на моята изненадваща находка сега направих една стъпка с тежки последици. Излязох извън границите на хистерията и започнах да изследвам сексуалния живот на така наречените неврастеници, които обикновено се явяваха в моето приемно време в голямо количество. Този експеримент ми струваше загубата на обичта към мене като лекар, но ми донесе убежденията, които днес, след почти тридесет години, още не са загубили силата си. Трябваше да се преодоляват много лъжи и криеници, но когато това се удадеше, откривах, че у всички тези болни съществуваха тежки злоупотреби със сексуалната функция. При голямата честота на такива злоупотреби, от една страна, и на неврастенията, от друга, честото съвпадение на двете естествено нямаше голяма доказателствена сила, но то и не остана само при този груб факт. По-внимателното наблюдение ме накара да изведа от пъстрата бъркотия на болестните картини, които покриваше името неврастения, основно два различни типа, които можеха да се явяват в какъвто и да е примес, но и да се наблюдават в чиста форма. При единия тип пристъпът на страх беше централният феномен с неговите еквиваленти, рудиментни форми и хронични симптоми-заместители; затова го нарекох още страхова невроза. Обозначението неврастения ограничих до другия тип. Сега беше лесно да се установи, че на всеки от тези два типа отговаряше различна абнормалност на сексуалния живот в качеството й на етиологичен момент (coitus interruptus, напразна възбуда, сексуално въздържание тук, ексцесивна мастурбация, чести полюции там). За няколко особено поучителни случая, в които се беше състоял изненадващ обрат от едната болестна картина към другата, се удаде да се докаже и това, че в основата на този обрат лежеше съответна промяна на сексуалния режим. Ако злоупотребата можеше да бъде прекратена и заместена от нормална сексуална дейност, това се възнаграждаваше с видимо подобрение на състоянието.

Така стигнах до това да разбирам неврозите съвсем общо като нарушения в сексуалната функция, и то така наречените актуални неврози като директен токсичен израз, а психоневрозите като психичен израз на тези нарушения. Моето съзнание на лекар се чувствуваше удовлетворено от тази формулировка. Надявах се да запълня една празнота в медицината, която при една биологически така важна функция не желаеше да разглежда други увреждания освен причинените от инфекция или груба анатомична повреда. Освен това на лекарското разбиране помагаше това, че сексуалността не беше само психично нещо. Тя имаше и своята соматична страна, можеше да й се припише особен химизъм и сексуалната възбуда да се изведе от присъствието на определени, макар и все още непознати вещества. Също така трябваше да е добре обосновано, че същинските, спонтанни неврози не показваха с никои други групи болести такова голямо подобие, каквото с явленията на интоксикация и абстиненция, предизвикани от въвеждането и отнемането на известни токсично действуващи вещества, или с болестта на М. Базедов, чиято зависимост от продукта на щитовидната жлеза е известна.

По-късно вече нямах възможност да се върна към изследванията на актуалните неврози. Тази част от моята работа не беше продължена и от други изследователи. Погледна ли днес назад към тогавашните си резултати, мога да ги разглеждам като първи, сурови схематизации на едно вероятно твърде сложно положение на нещата. Но като цяло днес те все още ми изглеждат правилни. С удоволствие по-късно щях да подложа на психоаналитична проверка и случаи на младежка неврастения; за съжаление нямах възможност да сторя това. За да отговоря на неправилно интерпретиралите ме схващания, искам да подчертая, че съм далеч от това да отричам съществуването на психичния конфликт и на невротичните комплекси при неврастенията. Твърдението ми стига само до там, че симптомите на тези болни не са психически детерминирани и психоаналитически разрешими, а че трябва да бъдат схващани като преки токсични следствия от увредения сексуален химизъм.

Когато през последвалите „Изследванията“ години стигнах до тези възгледи относно етиологичната роля на сексуалността при неврозите, изнесох няколко доклада пред лекарския съюз, но срещнах само неверие и съпротива. Бройер още няколко пъти се опита да заложи заради мене на везните тежестта на своето лично влияние, но не постигна нищо и беше лесно да се види, че признаването на сексуалната етиология беше и против неговите възгледи. Той можеше да ми нанесе удар и да ме обърка, посочвайки ми своята първа пациентка, при която сексуалните моменти привидно не бяха играли никаква роля. Той обаче не направи това никога; дълго не разбирах защо, докато съумях да изтълкувам този случай правилно и да реконструирам изхода на неговото лечение според някои негови по-ранни забележки. След като катартичната работа е изглеждала приключена, внезапно у момичето е възникнало състояние на „преносна любов“, което той вече не отнесъл към нейната болест, така че уплашено се отдръпнал от нея. Явно му беше неприятно да му се напомня за този, както изглежда, лош късмет. В поведението си спрямо мене известно време той се колебаеше между одобрение и строга критичност, после се добавиха случайности, каквито никога не закъсняват да се появят при напрегнати ситуации, и ние се разделихме.

Сега моето занимание с формите на общата нервозност имаха за понататъшно следствие това, че промених техниката на катарзиса. Отказах се от хипнозата и се опитах да я заместя с друг, нов метод, понеже исках да преодолея ограничеността в лечението на състоянията, имащи формата на хистерия. Също така с нарастващия ми опит у мене се бяха появили две тежки колебания срещу приложението на хипнозата в служба на катарзиса. Първото беше свързано с това, че дори и най-добрите резултати внезапно сякаш биваха пометени, ако личното отношение към пациента бъдеше помрачено. Те наистина отново се появяваха, ако човек намереше пътя към сдобряването, но той научаваше, че личното афектно отношение беше все пак по-силно, отколкото цялата катартична работа, и тъкмо този момент се изплъзваше от контрол. Тогава един ден извърших опит, който ми разкри в ярка светлина това, което отдавна бях подозирал. Когато веднъж освободих от нейното страдание една от моите най-сговорчиви пациентки, при която хипнозата беше постигнала твърде забележителни трикове, чрез свеждане на нейния пристъп на болка до подбудата за него, при събуждането си тя обгърна с ръцете си врата ми. Неочакваното влизане на един служител ни освободи от неприятното обяснение помежду ни, но оттогава ние по негласно споразумение се отказахме от продължаването на хипнотичното лечение. Бях достатъчно трезв да не търся причината за този случай в своята лична неустойчивост и сметнах, че сега трябва да съм разбрал природата на мистичния елемент, който действуваше зад хипнозата. За да го изключа или поне изолирам, трябваше да се откажа от хипнозата.

Хипнозата обаче беше служила изключително много на катартичната работа, като разширяваше полето на съзнанието на пациентите и им предоставяше знание, с което те в будно състояние не разполагаха. Не изглеждаше, че тя може лесно да бъде заместена. В това затруднение на помощ ми дойде споменът за един експеримент, на който често бях присъствувал при Бернхайм. Когато опитното лице се събуждаше от сомнамбулното състояние, изглеждаше, че трябва да е загубило всеки спомен за случилото се по време на това състояние. Но Бернхайм твърдеше, че все пак то знаело, и ако изискаше от него да си припомни, ако го уверяваше, че знае всичко, че само трябва да го каже, и при това поставяше ръката си върху челото му, действително забравените

спомени се завръщаха, най-напред колебливо, после на потоци и с пълна яснота. Аз реших да постъпвам по същия начин. Моите пациенти, разбира се, трябваше също да „знаят“ всичко това, което най-напред хипнозата правеше достъпно, и моето гарантиране на сигурност и насърчаване, подкрепени от полагането на ръката ми, трябваше да имат силата да изтикат в съзнанието забравените спомени и връзки. Наистина изглеждаше, че това е по-мъчително от хипнотизирането, но може би беше много поучително. И така, аз се отказах от хипнозата и от нея запазих само полагането на пациента на диван, зад който седях, така че аз го виждах, без сам да бъда виждан.

III

Очакването ми се изпълни, освободих се от хипнозата, но с промяната на техниката катартичната работа също променяше своя облик. Хипнозата беше покривала една игра на сили, която сега се разкриваше и чието теоретично схващане имаше сигурна обосновка.

Откъде произлизаше това, че болните бяха забравили толкова много факти от своя външен и вътрешен живот, и че все пак можеха да си ги припомнят, ако към тях се приложеше описаната техника? Наблюдението даде изчерпателен отговор на тези въпроси. Всичко забравено беше нещо по някакъв начин неприятно, било то страшно, болезнено или срамно за претенциите на личността. От само себе си ми се натрапи мисълта: тъкмо затова е било забравено, т.е. не е останало съзнавано. За да стане отново съзнавано, в болния трябваше да се преодолее нещо, което се противеше, човек трябваше сам да се напрегне, за да го накара и принуди да стори това. Изискваното от лекаря напрежение имаше различна величина при различните случаи, то растеше право пропорционално на трудността на припомняното. Разходът на сила на лекаря явно беше мярка за съпротива на болния. Сега беше нужно да преведа в слово това, което сам бях усетил, за тази цел притежавах теорията на изтласкването.

Сега патогенният процес позволяваше да бъде лесно реконструиран. За да останем при най-простия случай, в душевния живот се беше появил един отделен стремеж, на който обаче се противопоставяха други мощни стремежи. Възникващият сега душевен конфликт трябваше според нашето очакване да протече така, че двете динамични величини – нека за нашите цели ги наречем нагон и съпротива – се бореха при твърде силното участие на съзнанието, докато нагонът бъдеше отклонен, а енергийният пълнеж избегнеше неговия стремеж. Това щеше да е нормалното разрешаване на конфликта. При неврозата обаче – поради все още неизвестни причини – конфликтът беше намерил друг изход. Азът се беше, така да се каже, оттеглил от неприличния нагонов порив при първия сблъсък, беше му затворил достъпа до съзнанието и до прякото моторно оттичане, но при това бе запазил пълния му енергиен пълнеж. Този процес нарекох изтласкване; той представляваше новост, в душевния живот не се знаеше за нищо подобно на него. Явно той представляваше първичен защитен механизъм, сравним с опит за бягство, дори предшественик на по-късното нормално разрешаване. С първия акт на изтласкването бяха свързани две понататъшни следствия. Първо, Азът трябваше да да се защитава срещу винаги готовия за нахлуване изтласкан порив с постоянни разходи, антикатексис, като при това обедняваше, а от друга страна, изтласканото, което сега беше наречено несъзнавано, можеше да си създаде възможност за оттичане и задоволяване-заместител по заобиколни пътища и по такъв начин да доведе целта на изтласкването до пълен крах. При конверсионната хистерия този заобиколен път водеше до телесна инервация, която прокарваше изтласкания порив до някакво място и си създаваше симптоми, които следователно бяха резултати на компромис, дори задоволяване-заместител, но все пак изместени и отклонени от тяхната цел чрез съпротивата на Аза.

Учението за изтласкването стана основен стълб в разбирането на неврозите. Сега терапевтичната работа трябваше да се схваща другояче, нейна цел вече не беше „отреагирането“ на попадналия на неправилен път афект, а откриването на изтласкванията и премахването им посредством постиженията на оценката, които можеха да приемат или отхвърлят някога отклоненото. Оценях този нов успех, като вече не наричах метода за изследване и лечение катарзис, а психоанализа.

Изтласкването може да се разглежда като център, от който да се изхожда, и всички части на психоаналитичното учение да бъдат свързвани с него. Предварително обаче желая да изкажа още една забележка с полемичен характер. Според мнението на Жане хистеричката беше клето лице, което вследствие на конституционална слабост не можеше да държи в единство своите душевни актове. Затова тя попадаше под въздействието на душевно раздвояване и стесняване на съзнанието. Според резултатите от психоаналитичните изследвания обаче тези феномени бяха резултат от динамични фактори, от душевния конфликт и извършеното изтласкване. Смятам, че тази разлика има достатъчно важни последици и тя трябваше да сложи край на вечно повтарящите се приказки, че това, което било ценно в психоанализата, се ограничавало в едно заимствуване на мислите на Жане. Моето изложение трябва да е показало на читателя, че в историческия си аспект психоанализата е напълно независима от находките на Жане, както и че съдържателно се различава от тях и далеч ги надминава. Също така от работите на Жане никога нямаше да произлязат последствията, които направиха психоанализата така важна за науките за духа и насочиха всеобщия интерес към нея. Към самия Жане винаги съм се отнасял с уважение, понеже неговите открития в голяма част съвпадаха с тези на Бройер, които бяха извършени по-рано и публикувани по-късно. Но когато психоанализата стана предмет на дискусия и във Франция, Жане се държа зле, показа оскъдни познания за нещата и използува некрасиви аргументи. Накрая той се изложи пред мене и обезцени дори и своя труд, като съобщи, че ако говорел за „несъзнавани“ душевни актове, то с това нямал предвид нищо, това било само „une maniire de parler“.

Чрез изследването на патогенните изтласквания и други феномени, които трябва да бъдат споменати, психоанализата беше принудена да приеме насериозно понятието „несъзнавано“. За нея всичко психично беше най-напред несъзнавано, след това можеше да се прибави или пък да остане настрани качеството на съзнанието. Наистина при това се сблъсквахме с противопоставянето на философите, за които „съзнавано“ и „психично“ бяха идентични и които уверяваха, че не можели да си представят такова несъществуващо нещо като „несъзнаваното душевно“. Но нищо не помагаше, трябваше, повдигайки рамене, да се измъкнем от тази идиосинкразия на философите. Опитът ни от патологичния материал, който философите не познаваха, относно честотата и мощността на тези пориви, за които не се знаеше нищо и които трябваше да бъдат разкрити като някакви факти от външния свят, не ни предлагаше избор. Все пак човек приписваше психични актове и на другото лице, макар че не притежаваше непосредствено съзнание за него и трябваше да го отгатне от неговите изказвания и действия. Което обаче при другия е правилно, трябва да бъде справедливо и за собствената персона. Ако човек желае да продължи този аргумент по-нататък и го изведе от това, че собствените скрити актове принадлежат тъкмо на едно второ съзнание, той се изправя пред концепцията за едно съзнание, за което нищо не знае. Това все пак едва ли е предимство относно приемането на едно несъзнавано психично. Но ако заедно с другите философи човек каже, че би оценил патологичните процеси, стига лежащите в основата им актове да не бъдеха наричани психични, а психоидни, то диференциацията стига до едно неплодотворно противоречие, в което като най-целесъобразно човек решава да запази израза „несъзнавано психично“. Тогава въпросът какво е това несъзнавано само по себе си е не по-умен и обещаващ от другия, предишния, а именно – какво е съзнаваното.

По-трудно би било да се изложи накратко как психоанализата е стигнала до това да раздели признаваното от нея несъзнавано, да го разцепи на предсъзнавано и на собствено несъзнавано. Може би е достатъчна забележката, че изглеждаше законно теориите, които са пряк израз на опита, да бъдат заместени от хипотези, имащи за цел цел овладяването на материала и отнасящи се до отношенията, които не можеха да бъдат предмет на непосредствено наблюдение. Не по друг начин се постъпва и в по-старите науки. Разчленяването на несъзнаваното е свързано с опита да се мисли за душевния апарат като за изграден от едно количество инстанции или системи, за чието отношение помежду им се говори с изрази, отнасящи се до пространството, при което обаче не се търси свързване с реалната анатомия на главния мозък. (Така наречената топична гледна точка.) Тези и подобните на тях представи принадлежат на една спекулативна надстройка на психоанализата, всяка част от която може да бъде пожертвувана или разменена без вреда и без

съжаление, щом като е посочена някаква недостатъчност. Достатъчно остава само да се докладва за това, което е близко на наблюдението.

Вече споменах, че изследването на подтика и обосноваването на неврозата с постоянно нарастваща честота водеше до конфликтите между сексуалните пориви на личността и съпротивите срещу сексуалността. При търсенето на патогенните ситуации, в които се бяха появили изтласкванията на сексуалността и от които като образувания-заместители на изтласканото произхождаха симптомите, ние бивахме връщани към все по-ранни периоди от живота на болния и най-накрая стигахме до неговите първи години от детството. Излизаше, което поетите и познавачите на хората винаги бяха твърдели, че впечатленията от тези ранни периоди от живота, макар повечето пъти да попадаха под властта на амнезията, оставяха незаличими следи в развитието на индивида, и, особено, че те установяваха диспозицията за по-късните невротични заболявания. Но понеже в тези детски преживявания винаги ставаше въпрос за сексуални дразнения и реакция срещу тях, ние се изправяхме пред факта на инфантилната сексуалност, което отново означаваше новост и противоречие с едно от най-силните човешки предубеждения. Та детството трябваше да бъде „невинно“, свободно от полови въжделения, и борбата с демона на „чувствеността“ трябваше да настъпи едва с бурята и порива на пубертета. Човек схващаше сексуалната дейност, която трябваше да е наблюдавал случайно у децата, като знак на дегенерация, преждевременна покварености или любопитна игра на природата. Някои от съобщенията на психоанализата срещнаха всеобщо отрицание, предизвикаха изблик на възмущение, като например твърдението, че сексуалната функция започва да съществува от самото начало на живота и се проявява още в детството под формата на важни явления. И все пак никое друго откритие на психоанализата не можеше да се докаже така лесно и пълно.

Преди да навляза по-надълбоко в оценката на инфантилната сексуалност, трябва да си призная за едно заблуждение, в което бях изпаднал за известно време и което щеше да стане съдбоносно за цялата ми работа. Подтикнати от моя тогавашен технически метод, повечето от пациентите ми възпроизвеждаха сцени от своето детство, чието съдържание представляваше съблазняване, извършено от някой възрастен. При лицата от женски пол ролята на съблазнител почти винаги бе отредена на бащата. Повярвах на тези съобщения и така допуснах, че в тези преживявания на сексуално съблазняване през детството съм открил източниците на по-късните неврози. Няколко случая, в които такъв вид отношения към бащата, вуйчото или по-големия брат бяха продължили чак до годините на сигурен спомен за тях, засилиха моето увереност. Ако някой би желал да поклати недоверчиво глава по повод моята лековерност, то не мога да не му призная напълно правото да го стори, но желая да кажа, че това ставаше по времето, когато се насилвах да остана безпристрастен спрямо критиката, отправена към мене, и възприемчив за многото новости, които срещах ежедневно. Когато след това трябваше да разбера, че тези сцени на съблазняване не са ставали никога, че са само фантазии, които пациентите ми бяха сгъстили, които може би дори аз сам им бях натрапил, дълго време бях безпомощен. Моето доверие в техниката ми, както и в нейните резултати, претърпя тежък удар; все пак с тези сцени се бях сдобил по един технически път, който смятах за коректен, и тяхното съдържание стоеше в съвсем ясна връзка със симптомите, от които беше тръгнало моето изследване. Когато се съвзех, направих от опита си правилните изводи, че невротичните симптоми не са пряко свързани с действителни преживявания, а с фантазии, изразяващи желание, и че за неврозата психичната реалност означава повече, отколкото материалната. Днес и не смятам, че съм подтикнал пациентите си към онези фантазии за съблазняване, че съм им ги „внушил“. Тогава за първи път се сблъсках с Едиповия комплекс, който по-късно трябваше да придобие такова голямо значение, но който, така фантастично преоблечен, още не можех да разпозная. Съблазняването в детска възраст също запазваше своя дял в етиологията, макар и в по-скромна степен. Но съблазнителите бяха най-често по-големи деца.

И така, моето заблуждение беше същото, както ако някой приемеше за историческа истина легендарната история на римските царе, описана от Ливий, вместо да я разглежда като това, което тя е – реактивно образувание срещу спомена за бедните, вероятно невинаги славни времена и отношения. След осветляването на заблуждението ми пътят към изследването на инфантилния

сексуален живот бе свободен. Стигнах до положението да прилагам психоанализата в друга област на знанието, с помощта на нейните данни да отгатна една досега неизвестна част от биологичния процес.

Сексуалната функция беше налице от самото начало, най-напред се придържаше към другите жизненоважни функции и след това ставаше независима от тях; тя беше преминала през дълъг и сложен процес на развитие, докато от нея стане това, което беше известно като нормалният сексуален живот на възрастния. Най-напред тя се проявяваше като дейност на цяла редица от нагонови компоненти, които бяха зависими от ерогенните зони на тялото, отчасти се явяваха като двойки противоположности (садизъм – мазохизъм, нагон за гледане – удоволствие от ексхибиционизъм), независимо един от друг търсеха удоволствие и намираха своя обект най-често в собственото тяло. Следователно в началото тя беше нецентрирана и предимно автоеротична. По-късно в нея се появяваха обобщения; първата степен на организация се ръководеше от оралните компоненти, после следваше една садистично-анална фаза и едва късно постигнатата трета фаза довеждаше до примата на гениталиите, с което сексуалната функция встъпваше в служба на размножението. По време на това развитие някои части на нагоните биваха отстранявани като неупотребими за тази крайна цел или насочвани към други видове приложение, други биваха отклонявани от техните цели и свеждани до гениталната организация. Нарекох енергията на сексуалните нагони – и само на тях – либидо. Сега трябваше да допусна, че либидото преминава през описания процес на развитие невинаги безукорно. Вследствие на свръхсилата на отделни компоненти или на ранни преживявания на задоволяване се стига до фиксации на либидото към известни места от пътя на развитието. Тогава в случай на по-късно изтласкване либидото се стреми назад към тези места (регресия) и от тях ще последва и неговото избухване под формата на симптом. Едно мое по-късно прозрение добави, че локализацията на местата на фиксация също е решаваща за избора на неврозата, за формата, в която се появява по-късното заболяване.

Наред с организацията на либидото настъпва процесът на намиране на обект, на който е отредена голяма роля в душевния живот. Първи любовен обект след стадия на автоеротизма става за двата пола майката, чийто хранещ орган вероятно в началото не бива различаван от собственото тяло. По-късно, но все още през първите детски години, се поражда отношението на Едиповия комплекс, в което момчето концентрира своите сексуални желания върху личността на майката и развива пориви на враждебност срещу бащата. Аналогична е нагласата на малкото момиче, всички вариации и последствия на Едиповия комплекс се изпълват със значение, вродената бисексуална конституция става валидна и увеличава количеството на наличните по същото време стремежи. Доста време минава, докато на детето станат ясни различията между половете; в това време на сексуално изследване то си създава типични теории за сексуалността, които, зависими от несъвършенството на собствената телесна организация, не могат да преценят правилното и погрешното и да разрешат проблемите на половия живот (загадката на Сфинкса: откъде идват децата). И така, първият избор на обект на детето е инцестен. Целият описан тук процес на развитие преминава бързо. Най-забележителната характерна черта на човешкия сексуален живот е неговото двукратно начало с пауза между двете вълни. През четвъртата и петата година от живота на детето се стига до първата висша точка, но след това този ранен цъфтеж на сексуалността преминава, живите дотогава стремежи попадат под действието на изтласкването и настъпва траещият чак до пубертета латентен период, по време на който се изграждат реактивните образувания на морала, срама, погнусата. Наличието на два начални периода в сексуалното развитие изглежда отредено измежду всички живи същества единствено на човека, то може би е биологичното условие за неговата предразположеност към неврозата. С пубертета стремежите и обектните катексиси от предишния период отново се оживяват, както и обвързаността на чувствата на Едиповия комплекс. В сексуалния живот на пубертета се борят един с друг поривите от ранното време и задръжките от латентния период. Още на нивото на инфантилното сексуално развитие се е създала един вид генитална организация, в която обаче роля са играели само мъжките гениталии, а женските са останали неоткрити (така наречения фалосен примат). Противопоставянето на половете тогава още

е означавало не мъжко или женско, а притежаващ пенис или кастриран. Присъединяващият се тук кастрационен комплекс става твърде важен за образуването на характера и неврозата.

В това съкратено изложение на моите открития относно човешкия сексуален живот в името на по-лесното разбиране обединих много неща, които възникнаха през различни периоди и бяха включени като допълнения или съобщения в следващите едно след друго издания на моите „Три очерка по теория на сексуалността“. Надявам се, че от него може лесно да се разбере в какво се състои често подчертаваното и оспорвано разширяване на понятието сексуалност. Това разширяване има два аспекта. Първо, секуалността се отделя от нейните твърде тесни отношения към гениталиите и се представя като по-обхватна, стремяща се към удоволствие функция на тялото, която едва вторично встъпва в служба на размножението; второ, към сексуалните се включват всички просто изразяващи нежност и приятелство пориви, за които нашият език използува многозначната дума „любов“. Само че смятам, че това разширяване не представлява новост, а възсъздаване, то означава премахване на нецелесъобразното стесняване на понятието, към което бяхме тласнати. Освобождаването на сексуалността от тясната й обвързаност с гениталиите има предимството, че ни позволява да разглеждаме сексуалната дейност на децата и на перверзните лица от същата гледна точка, от каквато разглеждаме и тази на нормалните възрастни, докато първата досега беше напълно пренебрегвана, а втората приемана – наистина с морално възмущение, но без разбиране. Психоаналитичното схващане на нещата изяснява най-странните и отблъскващи перверзии като проявление на сексуални частични нагони, които са се откъснали от гениталния примат и също както в първоначалните периоди на развитие на либидото са се устремили самостоятелно към търсене на удоволствие. Най-важната от тези перверзии, хомосексуалността, едва ли заслужава това име. Тя се свежда до конституционалната бисексуалност и до ефекта от фалосния примат; посредством психоаналитичния метод у всекиго може да се докаже съществуването на част хомосексуален избор на обект. Ако децата са били наречени „полиморфно перверзни“, то това е само описание с общо употребими изрази; с него не трябва да се е изразявала морална оценка. Такива оценки изобщо стоят далеч от психоанализата.

Другото от мнимите разширения на понятието сексуалност се оправдава от указанието на психоаналитичното изследване, което показва, че всички тези пориви на нежност са били първоначално напълно сексуални стремежи, които след това са били „задържани от целта си“ или „сублимирани“. Върху тази способност за повлияване и отклонимост на сексуалните пориви се основава и тяхната приложимост за разнообразни културни постижения, за които те допринасят в значителна степен.

Изненадващите констатации относно сексуалността на детето бяха постигнати най-напред посредством психоаналитичното изследване на възрастни, но по-късно, приблизително около 1908 година, бяха потвърдени във всички подробности и в произволно количество от преките наблюдения на деца. Действително така лесно е да се убедим в редовните сексуални дейности на децата, че трябва с учудване да се запитаме как хората са могли да пропуснат от погледа си тези факти и така дълго са поддържали желаната от тях легенда за асексуалното детство. Това трябва да има връзка с амнезията на повечето от възрастните относно тяхното собствено детство.

IV

Ученията за съпротивата и изтласкването, за несъзнаваното, за етиологичното значение на сексуалния живот и важността на детските преживявания са основни съставни части в конструкцията на психоаналитичната теория. Съжалявам, че тук можах да опиша само отделните части, а не и как те се свързват една с друга. Сега е време да се обърна към измененията, които постепенно се извършиха в техниката на психоаналитичния метод.

Първоначално използуваният метод на преодоляване на съпротивата с подтикване и даване на гаранции за сигурност от страна на лекаря беше станал необходим, за да получи той начална ориентация в това какво трябва да очаква. Поради продължителността си обаче той беше твърде напрегнат и за двете страни и не изглеждаше лишен от известна, близка до ума съмнителност. И

така, той беше сменен от друг метод, който в известен смисъл представляваше негова противоположност. Вместо да караме пациента да каже нещо по определена тема, сега от него изисквахме да се остави на свободната „асоциация“, т.е. да казва каквото му дойде на ум, ако се въздържа от всяка съзнателна целенасочена представа. Само че той трябваше и да се задължи да ни съобщава действително всичко, каквото му донесе неговата аперцепция, и да не се поддава на критичните възражения, които отделни хрумвания желаеха да отстранят с мотивировката, че те не са достатъчно важни, нямат връзка с това или изобщо са напълно безсмислени. Не беше необходимо изрично да се повтаря изискването за откровеност в съобщенията, то беше предпоставка за психоаналитичното лечение.

Може да изглежда странно, че този метод на свободната асоциация при съблюдаване на основното психоаналитично правило трябваше да постигне това, което се очакваше от него, а именно – да доведе до съзнанието изтласкания и отдалечен посредством съпротивата материал. Само че трябва да се съобрази, че свободната асоциация не е действително свободна. Пациентът остава под влиянието на психоаналитичната ситуация дори ако не насочва своята мисловна дейност към определена тема. Имаме правото да допуснем, че на него няма да му хрумне нищо друго освен това, което има връзка с тази ситуация. Неговата съпротива срещу репродукцията на изтласканото ще се изрази сега по два начина. Първо, чрез онези критични възражения, към които е насочено основното психоаналитично правило. Преодолее ли обаче той, следвайки правилото, тези задръжки, то съпротивата намира друг израз. Тя се прокарва в това, че на подложения на психоаналитично лечение никога не му хрумва самото изтласкано, а само нещо, което намеква за него, и колкото по-голяма е съпротивата, толкова по-отдалечено ще бъде съобщаваното хрумване-заместител от онова, което се търси. Психоаналитикът, който слуша съсредоточено, но без напрежение, и който най-общо е подготвен от опита си за идващото, сега може да използува материала, който пациентът изважда наяве, по два начина. Той или успява, при слаба съпротива, от намеците да отгатне самото изтласкано, или, при силна съпротива, може по хрумванията, които му изглеждат отдалечени от темата, да разпознае качеството на тази съпротива, за която после съобщава на пациента. Но разкриването на съпротивата е първата стъпка към нейното преодоляване. Така в рамките на психоаналитичната работа се създава едно изкуство на тълкуването, успешното манипулиране с което наистина изисква такт и практика, но което не е трудно за научаване. Методът на свободната асоциация има големи предимства пред предишния, и то не само това, че спестява усилията. Той подлага пациента на твърде малко принуда, никога не загубва контакта с реалния предмет, дава сигурни гаранции за това да не се пропусне никой момент в структурата на неврозата и да не се внесе в нея нещо според собственото очакване на лекаря. При него в значителна степен лекарят оставя на пациента сам да определи хода на психоаналитичното лечение и подреждането на материала, затова систематичната обработка на отделните симптоми и комплекси е невъзможна. Напълно противоположно на пътя при хипнотичния или подтикващ метод научаваме за принадлежащото на различни времена и към различни места от лечението. Затова за един слушател – какъвто в действителност не бива да има – психоаналитичното лечение би било напълно неясно.

Друго предимство на метода е това, че той всъщност никога не трябва да отказва да функционира. Теоретически трябва да е винаги възможно човек да има някакво хрумване, ако остави неговите претенции да се изразяват така. Все пак такъв отказ в работата напълно редовно се явява при един случай, но и този случай ще може да бъде изяснен тъкмо поради своята уникалност.

Сега се приближавам до описанието на един момент, който добавя съществена черта към картината на психоаналитичния метод и може да претендира – както технически, така и теоретически – за най-важното значение. При всяко психоаналитично лечение се създава, без лекарят да допринася за това, интензивно емоционално отношение на пациента към личността на психоаналитика, което не може да намери обяснение в реалните им отношения. То има позитивна или негативна природа, варира от страстна, напълно чувствена влюбеност до краен израз на бунт, озлобление и омраза. Този накратко наречен пренос скоро се появява при пациента на мястото на желанието за оздравяване и става, доколкото е нежен и умерен, носител на лекарското влияние и двигателна пружина на общата психоаналитична работа. По-късно, ако стане страстен или премине

във враждебен, той става главно оръжие на съпротивата. Тогава също се случва така, че преносът парализира дейността на хрумванията на пациента и застрашава успеха на лечението. Щеше да е обаче безсмислено да искаме да го избегнем; психоаналитична работа без пренос е невъзможна. Не бива да смятаме, че психоанализата създава преноса и че той става само при нея. Преносът е само открит и изолиран от психоанализата. Той е всеобщ човешки феномен, решава успеха на всяко лекарско повлияване, изобщо управлява отношенията на едно лице към обкръжаващия го човешки свят. Без затруднение в него се разпознава същият динамичен фактор, който хипнотиците са нарекли внушаемост и който е носителят на хипнотичното отношение, от чиято капризност трябваше да се оплаче и катартичният метод. Където тази склонност към пренос на чувствата липсва или е станала изцяло негативна, както при dementia praecox и при параноята, там отпада и възможността за психично повлияване на болния.

Напълно правилно е, че психоанализата работи и със средството на сугестията, както и с други психотерапевтични методи. Разликата обаче е, че на тях – сугестията или преноса – не се предоставя решението за терапевтичния успех. По-скоро тя се използува за това да се подтикне болният към извършването на психична работа – към преодоляване на неговите преносни съпротиви, – което означава трайна промяна на неговата душевна икономия. Преносът се извършва от психоаналитика към болния осъзнато, той се прекратява, когато той го убеди, че в своето поведение на пренос той е изживял отново емоционалните отношения, които произхождат от неговите най-ранни обектни катексиси, от изтласкания период на неговото детство. Посредством едно такова обръщане преносът се превръща от най-силното оръжие на съпротивата в най-добър инструмент на психоаналитичното лечение. Все пак манипулирането с него остава най-трудната, както и най-важната част от психоаналитичната техника.

С помощта на метода на свободната асоциация психоанализата успя да постигне резултат, който, както изглеждаше, не беше практически значим, но в действителност трябваше да я доведе до напълно нова позиция и значение в науката. Стана възможно да се докаже, че сънищата имат смисъл, и да се отгатва смисълът на същите. Сънищата са високо ценени още в класическата древност като съобщения на бъдещето; модерната наука не се интересуваше от съновидението, предоставяше го на суеверието, обясняваше го просто като „телесен“ акт, като вид конвулсия на иначе спящия душевен живот. Изглеждаше все пак изключено някой да е извършил сериозна научна работа, когато е успял да се прояви като „сногадател“. Но ако човек не го е грижа за това осъждане на съновидението, ако го разглежда като неразбран невротичен симптом, налудна или натрапчива идея, ако се абстрахира от неговото привидно съдържание и направи отделните образи обекти на свободната асоциация, то той стига до друг резултат. Чрез многобройните хрумвания на сънуващия той добива познание за една картина на мисли, която вече не може да бъде наречена абсурдна или объркана, която отговаря на пълноценно психично постижение и е само изопачен, съкратен и неразбран превод на явното съновидение, най-често превод във визуални образи. Тези латентни мисли на съновидението съдържат смисъла на съновидението, явното съдържание на съновидението е само измама, фасада, към която наистина може да се прикрепи асоциацията, но не и значението.

Сега се намираме пред отговора на цяла редица въпроси, от които най-важните са дали има мотив за сънообразуването, при какви условия би могло да се осъществява то, по какви пътища протича преносът на все още богатите на смисъл мисли на съня в често безсмисления сън и т.н. В публикуваната през 1900 година „Тълкуване на сънищата“ се опитах да разреша всички тези проблеми. Тук може да намери място само едно твърде кратко резюме на това изследване: ако се изследват латентните мисли на съновидението, които са станали известни от анализа на съновидението, сред тях се намира една, която рязко се откроява от другите, разбираеми и добре известни на сънуващия. Тези други са остатъци от живота в будно състояние (остатъци от деня); в отделената обаче мисъл се разпознава един често много отблъскващ порив на желание, който е чужд на живота в будно състояние на сънуващия, който той съответно на това с учудване или възмущение отрича. Този порив собствено образува съновидението, той е събрал енергията за създаването на съновидението и използува като материал остатъците от деня; възникналото по този начин съновидение представлява за него ситуация на задоволяване, той е негово изпълнение на желание.

Този процес нямаше да е възможен, ако в природата на състоянието на сън нещо не го благоприятствуваше. Психичната предпоставка за съня е нагласата на Аза към желанието за сън и оттеглянето на катексисите от интересите на живота; понеже същевременно достъпът до подвижността е възпрепятствуван, Азът може да понижи и разходите, с които иначе запазва изтласкванията. Несъзнаваният порив използува този нощен повод за изтласкването, за да проникне чрез съновидението в съзнанието. Съпротивата на изтласкването на Аза обаче не се премахва и по времето на съня, а само се понижава. Остатък от нея действува като цензура на съновидението и сега предлага на несъзнавания порив на желание да се изрази във формите, които биха били съобразени всъщност с нея. Вследствие строгостта на цензурата на съновидението латентните мисли на съновидението трябва да си харесат промени и отслабвания, които правят непознаваем забранения като непристоен смисъл на съновидението. Това е обяснението на изопачението на съновидението, на което манифестираното съновидение е задължено за своите най-явни характерни черти. Оттук оправданието на тезата: съновидението е (прикрито) изпълнение на (изтласкано) желание. Сега вече разбираме, че съновидението е изградено като невротичен симптом, то е компромисно образувание между претенцията на изтласкан нагонов порив и съпротивата на цензурираща сила в Аза. Вследствие на еднаквия генезис то е също толкова неразбираемо, колкото и симптомът, и по същия начин се нуждае от тълкуване.

Лесно може да се открие общата функция на сънуването. То служи за това да отблъсне посредством един вид укротяване външните или вътрешни дразнения, които биха изисквали събуждане, и така да осигури съня срещу нарушаването му. Външното дразнение се отблъсква, като се вплита изтълкувано в друг смисъл и в някаква безобидна ситуация; вътрешното дразнение, произхождащо от нагоновата претенция, спящият оставя да съществува и му позволява да бъде задоволено посредством сънообразуването, докато латентните мисли на съновидението не се изплъзват от обуздаването чрез цензурата. Но ако тази опасност е надвиснала и съновидението стане прекалено ясно, спящият прекъсва съновидението си и се събужда уплашен (страшно съновидение). Същият отказ във функционирането на съновидението настъпва, когато външното дразнение стане толкова силно, че не може повече да бъде отклонявано (събуждащо съновидение). Процеса, който при съвместното действие на цензурата на съновидението превежда латентните мисли в явното съдържание на съновидението, нарекох работа на съновидението. Той се състои в своеобразна обработка на предсъзнавания материал на мислите, при която неговите съставни части се сгъстяват, психичните му акценти се изместват, след това цялото се превръща във визуални образи, драматизира се и се замества от една неразбрана вторична обработка. Работата на съновидението е чудесен образец на процесите в по-дълбоките, несъзнавани пластове на душевния живот, които значително се различават от известните ни нормални мисловни процеси. Тя изкарва наяве и някакво количество архаични черти, например употребата на една тук предимно сексуална символика, която после се откри и в други области на духовната дейност.

Несъзнаваният нагонов порив на съновидението, свързвайки се с един остатък от деня, с ненамерил решение интерес от живота в будно състояние, доставя на образуваното от него съновидение двойна стойност за психоаналитичната работа. Тълкуваното съновидение се оказва, от една страна, изпълнение на изтласкано желание, а, от друга страна, то може да е продължило предсъзнаваната мисловна дейност от деня и да се е изпълнило с всевъзможно съдържание, да изразява предупреждение, колебание и отново изпълнение на желание. Психоанализата го използува и в двете направления, както за познание на съзнаваните, така и за познание на несъзнаваните процеси у подложения на психоаналитично лечение. Също така тя извлича изгода от обстоятелството, че за съновидението е достъпен забравеният материал от живота през детството, така че най-често инфантилната амнезия се преодолява във връзка с тълкуването на сънищата. Тук съновидението извършва част от това, което по-рано беше възложено на хипнозата. В сравнение с това аз никога не съм излагал често приписваното ми твърдение, че тълкуването на сънищата е показало, че всички сънища имат сексуално съдържание или се свеждат до сексуални нагонови сили. Лесно е да се види, че гладът, жаждата и екскреционният напор създават сънища за задоволяване също както и някой изтласкан сексуален или егоистичен порив. При малките деца

разполагаме с удобството да направим опит за правилността на нашата теория за съновидението. Тук, където различните психични системи още не са отчетливо обособени, където изтласкванията още не са дълбоко изградени, често научаваме, че сънищата не са нищо друго освен неприкрити изпълнения на някакви останали от деня поривни желание. Под влиянието на императивни потребности и възрастните могат да произвеждат такива сънища от инфантилен тип.1

Подобно на тълкуването на съновидението психоанализата използува и изследването на така честите малки грешки и симптоматични действия на хората, на които посветих изследването, публикувано в книгата „Към психопатологията на ежедневието“. Съдържанието на тази много четена книга е доказателство, че тези феномени не са случайни, че те надхвърлят физиологичните обяснения, че имат смисъл и могат да бъдат разтълкувани и че оправдават заключението за задържаните или изтласкани пориви и интенции. Голямата стойност на „Тълкуването на сънищата“, както и на това изследване, обаче се състои не в подкрепата, която то дава на психоаналитичната работа, а в едно друго негово качество. Досега психоанализата се бе занимавала само с решаването на патологични феномени и за тяхното обяснение често трябваше да прави предположения, чийто радиус на действие не достигаше важността на разглеждания материал. Съновидението обаче, с което тя се залови, не беше болестен симптом, то беше феномен от нормалния душевен живот, можеше да възникне у всеки здрав човек. Ако съновидението се гради като симптома, ако неговото обяснение изисква същите предположения, тези за изтласкването на нагоновите пориви, за заместващото и компромисното образуване, за различните психични системи за подслоняване на съзнаваното и несъзнаваното, то психоанализата вече не е помощна наука на психопатологията, тя е в много по-голяма степен начало на нова и основна наука за душата, която е необходима и за разбирането на нормалния човек. Нейните предпоставки и резултати могат да бъдат пренесени в други области на душевните и духовни процеси; отворен е пътят нататък, към световните интереси.

V

Прекъсвам изложението на вътрешния растеж на психоанализата и се обръщам към нейната външна съдба. Това, което съобщих досега за спечеленото от нея, беше главно резултат от моята работа, но включих и по-късни резултати, без да отделям приносите на моите ученици и привърженици от своите собствени.

В продължение на повече от десетилетие след разделянето си с Бройер нямах никакви привърженици. Бях напълно изолиран. Във Виена бях отхвърлен, в чужбина не се знаеше за мене. „Тълкуване на сънищата“ от 1900 година почти не получи отзиви в специализираните издания. В статията си „Към историята на психоаналитичното движение“ приведох като пример за нагласата на психиатричните кръгове във Виена разговора си с един асистент, който беше написал книга срещу моето учение, но не беше чел „Тълкуване на сънищата“. В клиниката му казали, че не си струва усилията. Въпросният, оттогава станал извънщатен професор, си позволи да отрече съдържанието на онази беседа и изобщо да постави под съмнение достоверността на моята памет. Аз смятам за правилна всяка дума от тогавашното си съобщение.

Когато разбрах с какви съдбовни пречки съм се сблъскал, моята чувствителност много бързо отслабна. Постепенно и изолацията свърши. Най-напред във Виена около мене се събираше малък кръг от ученици; след 1906 година стана известно, че психиатрите в Цюрих – Е. Блойлер, неговият асистент К. Г. Юнг и други – живо се интересуват от психоанализата. Добавяха се и личните връзки, по Великден 1908 година приятелите на младата наука се срещнаха в Залцбург, договориха се за редовното организиране на тези частни конгреси и за издаването на вестник, който под заглавието „Jahrbuch fuer psychoanalitische und psychopatologische Forschungen“ се редактираше от Юнг. Издатели бяхме Блойлер и аз; по-късно, със започването на Първата световна война, той спря да излиза. Заедно с присъединяването на швейцарците навсякъде в Германия интересът към психоанализата нарасна, тя стана предмет на многобройни литературни прояви и жива дискусия по научни конгреси. Приемът никъде не беше приятелски или доброжелателен. След твърде краткото си запознанство с психоанализата немската наука бе единодушна в отхвърлянето й.

Естествено, дори и днес не мога да знам каква ще бъде окончателната оценка на потомството относно стойността на психоанализата за психиатрията, психологията и науките за духа. Смятам обаче, че ако някога фазата, която преживяхме, намери своя историк, той ще трябва да признае, че за немската наука поведението на тогавашните й представители не беше никак славно. При това нямам предвид факта на отхвърляне на психоанализата или решителността, с която това ставаше; и двете бяха лесно разбираеми, отговаряха на очакването и ни най-малко не можеха да хвърлят сянка върху характера на противниците. Но за размера на високомерието и безсъвестното пренебрегване на логиката, за грубостта и простащината на нападките няма извинение. Може да ми се натяква, че било детинско след петнадесет години да се пуска в ход такава чувствителност; нямаше и да го правя, ако нямах да добавя още нещо друго. Години по-късно, когато по времето на Световната война някои врагове на немската нация в хор издигнаха упрека за нейното варварство, в което се включва всичко споменато, все още дълбоко ме болеше, че не можех да ги опровергая със собствения си опит.

Един от опонентите ми много се прочу с това, че забранявал на пациентите си да говорят, ако те започнели да говорят за сексуални неща, и с тази техника явно извеждаше основанието да се оценява етиологичната роля на сексуалността при неврозите. Като оставим настрани афектните съпротиви, които психоаналитичната теория обясняваше така лесно, че те не можеха да ни заблудят, струваше ми се, че главната пречка в разбирането бе свързана с обстоятелството, че противниците виждаха в психоанализата продукт на моята спекулативна фантазия и не желаеха да повярват в продължителната, изпълнена с търпение, лишена от преднамереност работа, извършена за нейното построяване. Понеже според тяхното мнение психоанализата нямаше нищо общо с наблюдението и опита, те се смятаха за оправдани да я отхвърлят, без да имат собствен опит в нея. Други, които не се чувствуваха така сигурни в това си убеждение, повтаряха класическата маневра на съпротива – да не гледат в микроскопа, за да не видят това, което са оспорвали. Изобщо е забележително колко некоректно се държат повечето хора, когато нещо ново е предоставено на тяхната собствена преценка. През многото години и днес още чувам от „доброжелателни“ критици, че дотук и дотук психоанализата имала право, но в тази точка започвали нейните преувеличения, нейната неоправдана [претенция за] общовалидност. При това знам, че няма нищо по-трудно от това да се вземе решение за едно такова ограничение и че самите критици са се намирали допреди няколко дена или седмици в пълно незнание по тези неща.

Официалното анатемосване на психоанализата имаше за следствие това, че психоаналитиците се сплотиха още по-тясно. На втория конгрес в Нюрнберг през 1910 година по предложение на Ш. Ференци те се организираха в „Международно психоаналитично дружество“, което се делеше на местни групи и се намираше под ръководството на председател. Това дружество надживя Световната война, то съществува и днес и обхваща местните групи на Виена, Берлин, Будапеща, Цюрих, Лондон, Холандия, Ню Йорк, двете Америки, Москва и Калкута. За негов първи председател беше избран К. Г. Юнг, действително неудачна стъпка, както се оказа по-късно. Психоанализата спечели тогава второто си списание, „Zentralblatt fuer Psychoanalyse“, редактирано от Адлер и Щекел, и скоро след това трето, „Imago“, определено от Х. Закс и О. Ранк, които не бяха лекари, за приложения на психоанализата в науките за духа. Скоро след това Блойлер публикува своя работа в защита на психоанализата (Die Psychoanalyse Freuds, 1910). Колкото и радващо да беше, че в спора се изричаха и думи на справедливост и честна логика, все пак работата на Блойлер не можеше да ме задоволи напълно. Тя твърде много се стремеше да изглежда безпристрастна; не беше случайно, че тъкмо на нейния автор трябваше да благодарим за въвеждането на ценното понятие амбивалентност в нашата наука. Блойлер се държа така отрицателно спрямо психоаналитичното учение, постави под съмнение или отхвърли така съществени части от него, че с учудване можех да се запитам какво е останало от неговото признание. И все пак по-късно той осъществи не само своите най-силни прояви благодарение на „Tiefenpsychologie“2, но и изгради своето поставено на широки основи изложение за шизофренията върху нея. Впрочем Блойлер не остана дълго в „Международното психоаналитично дружество“, той го напусна вследствие на неразбирателството си с Юнг, и „Burghoelzli“ беше загубен за психоанализата.

Официалното противопоставяне не можеше да задържи разпространението на психоанализата нито в Германия, нито в другите страни. На друго място („Към историята на психоаналитичното движение“) проследих етапите в нейния напредък и там назовах мъжете, които се проявиха като нейни представители. През 1909 година Юнг и аз бяхме поканени от Дж. Стенли Хол в Америка, за да изнесем там за една седмица лекции (на немски език) в Clark University, Worcester, Mass., чийто председател беше той, послучай двадесетгодишния юбилей на института. Хол с право беше прочут психолог и педагог, който от години бе включил психоанализата в своето обучение; в него имаше нещо от „създателя на кралете“, харесваше му да издига и сваля авторитети. Там срещнахме също и Джеймс Патнъм, невролог от Харвард, който въпреки възрастта си се възхищаваше от психоанализата и с цялата тежест на своята всеобщо уважавана личност се застъпваше за нейната културна стойност и за чистотата на възгледите й. В отличния мъж, който като реакция срещу своята предразположеност към натрапчива невроза беше предимно етически ориентиран, ни объркваше само прекомерното изискване психоанализата да се присъединява към определена философска система и да се поставя в служба на моралните стремежи. Срещата с философа Уилям Джеймс също остави у мене трайно впечатление. Не мога да забравя малката сцена как по време на една разходка той изведнъж се спря, даде ми своята ръчна чанта и ме помоли да продължа, той щял да дойде, щом свърши с приближаващия се пристъп на angina pectoris. Година по-късно умря от сърдечен удар; оттогава винаги съм си пожелавал подобно безстрашие пред лицето на близката смърт.

Тогава бях едва на петдесет и три години, чувствувах се млад и здрав, краткият ми престой в Новия свят се отрази изобщо добре на моето самочувствие; в Европа се чувствувах дори сякаш обявен извън закона, тук се видях приет като равностоен от най-добрите. Беше като осъществяване на невъзможен сън наяве, когато се качих на катедрата в Уорчестър, за да изнеса моите „Пет лекции по психоанализа“. И така, психоанализата вече не беше илюзорен образ, тя беше станала ценна част от реалността. Тя не загуби почва в Америка и след нашето посещение, извънредно популярна е сред лаиците и се признава от мнозина официални психиатри като важна съставна част на обучението по медицина. За съжаление там тя беше и много разводнена. Някои злоупотреби, които нямат нищо общо с нея, се покриват с моето име, липсват възможности за основно образование в нейната техника и теория. Също така в Америка тя се сблъсква с бихевиоризма, който в своята наивност се слави с това, че изобщо е изключил психологическия проблем.

През годините 1911-1913 в Европа се появиха две движения на отцепване от психоанализата, водени от лица, които досега бяха играли видна роля в младата наука, а именно Алфред Адлер и К. Г. Юнг. И двете изглеждаха направо опасни и бързо си спечелиха много привърженици. Тяхната сила обаче се дължеше не на собственото им съдържание, а на примамливата възможност за освобождаване от чувствуваните като противни резултати на психоанализата, макар и да не се отричаше нейният фактически материал. Юнг се опита да направи едно абстрактно, безлично и неисторично претълкуване на психоаналитичните факти, чрез което се надяваше да си спести оценката на детската сексуалност и на Едиповия комплекс, както и необходимостта от психоанализа на детството. Адлер, изглежда, се бе отдалечил още повече от психоанализата, той изобщо отхвърляше значението на сексуалността, свеждаше образуването на характера, както и на неврозите, изключително до човешкия стремеж за власт и неговата потребност от компенсация за конституционалната му малоценност, и игнорираше всички нови психологични достижения на психоанализата. Все пак отхвърленото от него беше наложило своя прием в затворената му система под друго име; неговият „мъжки протест“ не е нищо друго освен неправилно сексуализираното изтласкване. Критиката прие двамата еретика твърде меко; можах само да разбера, че Адлер и Юнг се отказали да наричат своите учения „психоанализа“. Днес, след едно десетилетие, може да се установи, че двата опита, извършени върху психоанализата, са преминали, без да й навредят.

Когато се основе общност въз основа съгласието по няколко кардинални пункта, ще се разбира от само себе си, че от нея се изключват онези, които са се отказали от тази обща база. Въпреки това често отпадането на по-ранните ми ученици, разглеждано като знак за моята нетолерантност, ми се вменяваше във вина или в това се виждаше израз на особена, тегнеща върху

ми съдба. Срещу това би било достатъчно да се посочи, че срещу тези, които ме напуснаха, като например Юнг, Адлер, Щекел и някои други, стоят голям брой лица, които, като например Абрахам, Айтингон, Ференци, Ранк, Джоунс, Брил, Закс, свещеникът Пфистер, Ван Емден, Райк и др., от приблизително петнадесет години са свързани с мене във вярно сътрудничество, а повечето пъти и в непомрачено от нищо приятелство. Тук споменах само най-старите от моите ученици, които вече са се прочули в литературата по психоанализа, пропускането на другите не трябва да се тълкува като пренебрежение, тъкмо сред младите и късно присъединилите се се намират талантите, на които може да се възлагат големи надежди. Но позволено ми е да смятам за себе си, че един нетолерантен и овладян от заблудата за непогрешимост човек никога нямаше да може да привлече към себе си толкова голям рояк от духовно значими личности, особено ако не разполагаше с повече практически примамки от мене.

Световната война, която разруши толкова други организации, не можа да напакости на нашето Международно дружество. Първата среща след войната се състоя през 1920 година в Хага, на неутрална земя. Беше вълнуващо как холандските домакини се грижеха за изгладнелите и обеднели средноевропейци, за първи път тогава ми се случваше в един разрушен свят да видя как англичани и немци, свързани от научните си интереси, приятелски седят на една и съща маса. Войната беше повишила дори и в Германия, както и в западните страни, интереса към психоанализата. Наблюдението на невротиците от войната най-сетне бе отворило очите на лекарите за значението на психогенезиса на невротичните увреждания, някои наши психологически концепции, тази за „печалбата от болестта“, за „бягството в болестта“, бързо станаха популярни. На последния конгрес преди разрива, в Будапеща през 1918 година, съюзените правителства на средните сили бяха изпратили официални представители, които обещаваха устройването на психоаналитични болници за лечение на невротиците от войната. Нищо повече не се направи. Също и големите планове на един от нашите най-добри членове, д-р Антон фон Фройнд, според които в Будапеща трябваше да се създаде централа за психоаналитично учение и терапия, претърпяха крушение в последвалите скоро след това политически преломи и с ранната смърт на този незаменим човек. Част от нашите инициативи осъществи по-късно Макс Айтингон, създавайки през 1920 година в Берлин психоаналитична поликлиника. През краткото време на болшевишката власт в Унгария Ференци също можа да развие успешна преподавателска дейност в качеството си на официален представител на психоанализата в университета. След войната нашите противници обичаха да разгласяват, че опитът бил дал силен аргумент против правилността на психоаналитичните твърдения. Неврозите от войната били предоставили доказателство за повърхността на сексуалните моменти в етиологията на невротичните афекти. Само че това беше лесен и прибързан триумф. Понеже, от една страна, никой не бе успял да проведе основен анализ на случай на невроза от войната, следователно не се знаеше просто нищо сигурно за тяхната мотивировка; и все пак не биваше да се правят изводи от едно такова незнание. От друга страна, обаче, психоанализата отдавна притежаваше понятието за нарцисизма и за нарцистичната невроза, което имаше за съдържание прикрепването на либидото към собственото Аз, вместо към един обект. Това следователно означава, че иначе психоанализата биваше упреквана, че неподобаващо е разширила понятието за сексуалността; но ако в полемиката се сметнеше за удобно, тази й простъпка се забравяше и отново се говореше за сексуалността в тесен смисъл.

Историята на психоанализата за мене се разпада на два периода, като се остави настрана катартичната й предистория. През първия аз бях сам и трябваше да върша цялата работа, така беше от 1895/96 до 1906 или 1907 година. През втория период, оттогава до ден днешен, приносите на моите ученици все повече добиваха значение, така че сега, когато тежкото заболяване ми напомня за близкия край, с вътрешно спокойствие мога да мисля за прекратяването на моите собствени успехи. Тъкмо оттук обаче произтича обстоятелството, че в това „Самопредставяне“ разглеждам напредъка на психоанализата през втория период със същата изчерпателност, с каквато изложих нейното постепенно изграждане през първия, който е изпълнен само от моята дейност. Чувствувам се оправдан да спомена тук и онези нови придобивки, за които все още имам по-голям дял, и преди всичко тези в областта на нарцисизма, учението за нагоните и приложението му към психозите.

Трябва да добавя, че с нарастването на опита Едиповият комплекс все по-отчетливо се показваше като ядрото на неврозите. Той беше както висшата точка на инфантилния сексуален живот, така и възлова точка, от която произхождаха всички по-късни процеси на развитие. С това обаче отпадна очакването чрез психоаналитичния метод да се открие специфичен за неврозата момент. Трябваше да си кажем, както Юнг в своя ранен период на психоаналитична работа сполучливо успя да го изрази, че неврозата няма особено, изключително свойствено за нея съдържание и че невротиците търпят крах в същите неща, с които нормалните успешно се справят. Това разбиране изобщо не означаваше разочарование. То се намираше в пълно съзвучие с другото, че откритата от психоанализата дълбинна психология представляваше тъкмо психологията на нормалния живот. При нас се получи така, както става при химиците; големите качествени различия на продуктите се свеждаха до количествени промени в комбинативните отношения на същите елементи.

В Едиповия комплекс либидото се оказваше свързано с представата за личността на родителите. Но преди това беше имало период без такива обекти. Оттук произлизаше основополагащата за една теория на либидото концепция за едно състояние, в което либидото изпълва собственото Аз, взело е за обект самото него. Това състояние можеше да бъде наречено „нарцисизъм“ или любов към самия себе си. Следващите разсъждения говореха, че то всъщност никога не бива напълно премахнато; през целия живот Азът остава големият резервоар на либидо, от който се изпращат обектни катексиси и в който либидото може отново да се върне назад от обектите. И така, нарцистичното либидо непрекъснато се превръща в обектно либидо и обратното. Превъзходен пример за това какъв размер може да достигне това превръщане ни дава достигащата до самопожертвователност сексуална или сублимирана влюбеност. Докато в процеса на изтласкване досега бе обръщано внимание само на изтласканото, тези представи успяха да оценят правилно и изтласкващото. Беше казано, че изтласкването се поставя в ход от действуващите в Аза нагони на самосъхранението („азови нагони“) и се осъществява в либидните нагони. Сега, понеже нагоните на самосъхранението се установиха и като притежаващи либидна природа, процесът на изтласкването се оказа процес вътре в самото либидо; нарцистичното либидо противостоеше на обектното либидо, интересът на самосъхранението се отбраняваше от претенцията на обектната любов, следователно също и от тази на по-тясната сексуалност.

В психологията никоя потребност не се чувствуваше така остро, както тази за едно стабилно учение за нагоните, върху което би могло да се гради по-нататък. Само че не съществува нищо подобно, психоанализата трябваше да полага усилия в опитите си, извършвани опипом, за построяването на учение за нагоните. Най-напред тя посочи противоположността на азовите нагони (самосъхранение, глад) и либидните нагони (любов), след това я замести с новата противоположност на нарцистичното и обектното либидо. С това явно не беше казана последната дума; изглеждаше, че съображенията на биологията предлагаха да се задоволим с допускането на един-единствен вид нагони.

В работите от последните си години („Отвъд принципа на удоволствието“, „Психология на масите и анализ на Аза“, „Аз и То“) дадох свобода на дълго потисканата си склонност към спекулации и там разгледах едно ново решение на проблема за нагона. Обобщих самосъхранението и съхранението на вида в понятието за Ероса и на него противопоставих безшумно работещия нагон на смъртта или на разрушението. Нагонът се схваща съвсем общо като един вид еластичност на живото, като напор за възсъздаване на една ситуация, която някога е съществувала и е била премахната от някаква външна пречка. Тази в същността си консервативна природа на нагоните се проявява в явленията на принудителното повторение. Съвместната и противоположна работа на Ероса и нагона на смъртта ни дава картината на живота.

Следващият въпрос е дали тази конструкция може да се докаже като приложима. Тя наистина се води от стремежа да се фиксират някои от най-важните теоретични представи на психоанализата, но излиза извън рамките на психоанализата. Неведнъж съм чувал подценяващото я изказване, че една наука не може да се смята за нищо, щом нейните най-главни понятия са така неясни, както тези за либидото и нагона в психоанализата. Но в основата на този упрек стои едно пълно неразбиране на

състоянието на нещата. Ясни основни понятия и отчетливо очертани дефиниции са възможни само в науките за духа, доколкото те желаят да обхванат някаква област от факти в рамките на едно интелектуално изграждане на система. В естествените науки, към които принадлежи психологията, такава яснота на главните понятия е повърхностна, дори невъзможна. Зоологията и ботаниката не са започнали с коректни и достатъчни понятия за животните и растенията, биологията още не може да запълни понятието за живото със сигурно съдържание. Да, дори физиката щеше да пропусне целия си процес на развитие, ако трябваше да чака, докато нейните понятия за материя, сила, гравитация и други достигнат желаната яснота и прецизност. Основните представи или най-главните понятия на естественонаучните дисциплини винаги се оставят най-напред неопределени, изясняват се само временно чрез указанието на областта на явленията, от която произлизат, и могат да обогатят съдържанието си и да се освободят от противоречията едва с напредващия анализ на наблюдавания материал.

Още в по-ранните фази на моето творчество направих опит да постигна психоаналитично наблюдение в по-общи аспекти. През 1911 година в една малка статия, „Формулировки за двата принципа на психичния живот“, подчертах по сигурно не оригинален начин господството на принципа на удоволствие-неудоволствие в душевния живот и неговата смяна от така наречения „принцип на реалността“. По-късно се осмелих да се опитам да направя една „метапсихология“. Нарекох така един начин на разглеждане на нещата, при който всеки душевен процес се оценява според трите координати динамика, топика и икономия, и в него видях най-крайната цел, достижима от психологията. Този опит остана незавършен торс, след няколко статии („Нагони и нагонови съдби“ – „Изтласкване“ – „Несъзнаваното“ – „Тъга и меланхолия“ и др.) го прекъснах и направих това сигурно защото още не беше дошло времето за такива теоретични определения. В последните си спекулативни работи се заех да разчленя нашия душевен апарат въз основа на психоаналитичното приложение на патологичните факти и го разделих на едно Аз, едно То и едно Свръх-Аз. („Аз и То“, 1922.) Свръх-Азът е наследник на Едиповия комплекс и представител на етическите изисквания на човека.

Не трябва да се създава впечатлението, че през този последен период съм загърбил търпеливото наблюдение и че изцяло съм се отдал на спекулативна работа. В много по-голяма степен винаги съм оставал в близък досег с аналитичния материал и никога не съм се отказвал от работата върху специални, клинични или технически теми. Но и където се отдалечавах от наблюдението, грижливо избягвах да се приближавам до същинската философия. Конституционалната ми непригодност ме облекчаваше в това въздържание от нея. Винаги ми допадаха идеите на Г. Т. Фехнер и във важните пунктове се придържах към този мислител. Дълбоките сходства на психоанализата с философията на Шопенхауер – той не само застъпва примата на афективността и превъзхождащото значение на сексуалността, но и познава и механизма на изтласкването – не могат да се сведат до моето запознанство с неговото учение. Прочетох Шопенхауер много късно в живота си. Ницше, другия философ, чиито предчувствия и прозрения често учудващо се покриват с мъчителните резултати на психоанализата, отбягвах тъкмо затова дълго време; държах по-малко на първенството, отколкото на запазването на своята непредубеденост.

Неврозите бяха първият, дълго и единствен, обект на психоаналитичното изследване. За никой психоаналитик нямаше съмнение, че медицинската практика не е права, като отделя тези афектации от психозите и ги включва към органичните нервни болести. Учението за неврозите принадлежи към психиатрията, то е необходимо за въвеждането в нея. Сега психоаналитичното изследване на психозите изглежда изключено от тези усилия поради терапевтичната си безнадеждност. На психично болните изобщо липсва способността за позитивен пренос, така че главното средство на психоаналитичната техника остава неизползвано. Но все пак има някои възможности за достъп. Често преносът не е така напълно отсъствуващ, че да не може с него да се напредне в някаква степен. При цикличните разстройства, леката параноична промяна и частичната шизофрения са постигнати несъмнени успехи с психоаналитичния метод. Поне за науката беше предимство това, че в много случаи диагнозата доста дълго може да се колебае между

предположението за психоневроза и това за dementia praecox; извършеният терапевтичен опит можеше да даде така важни заключения, преди да трябваше да бъде прекъснат. Най-често обаче се наблюдава, че в психозите на повърхността са изложени толкова много неща, видими за всеки, които при неврозите се измъкват от дълбините с усилена работа. Затова за много психоаналитични твърдения психиатричната клиника предлага най-добрите обекти за демонстрация. И така, психоанализата не можеше да закъснее със скорошното намиране на пътя към обектите на психиатричното наблюдение. Много рано (1896) при един случай на параноидна деменция можах да констатирам същите етиологични моменти и наличието на същите афектни комплекси, както и при неврозите. Юнг обясни загадъчните стереотипи при деменциите, свеждайки ги до историята на живота на болните; Блойлер показа при различни психози механизмите така, както ги изяснява психоаналитичното лечение на невротиците. Оттогава усилията на психоаналитиците за разбирането на психозите не са престанали. В частност оттогава започна усилената работа по понятието за нарцисизма, успявахме да хвърлим поглед през стената ту от това, ту от онова място. Абрахам допринесе най-много за изясняването на меланхолията. В тази област дори понастоящем не цялото знание се превръща в терапевтична сила; но дори и чисто теоретичните достижения не са в състояние да дадат тон и могат с удоволствие да очакват своето практическо приложение. Психиатрите също не могат да се съпротивляват дълго на доказателствената сила на своя материал от болни. Сега в немската психиатрия се осъществява един вид penetration pacifique на психоаналитичните гледни точки. При непрестанните уверения, че не желаят да бъдат психоаналитици, че не принадлежат към „ортодоксалната“ школа, не споделят нейните преувеличения и особено че не вярват в свръхмощния сексуален момент, все пак повечето от по-младите изследователи си присвояват една или друга част от психоаналитичното учение и я прилагат по свой начин към материала. Всички признаци говорят за това, че предстои понататъшно развитие в тази насока.

VI

Сега ще проследя от разстояние при какви симптоми на реакция ставаше навлизането на психоанализата в продължително съпротивляващата се Франция. То е като възпроизвеждане на преживяното отпреди, но все пак има и своите особени черти. Издигаха се възражения с невероятно простодушие, като например това, че френското тънко чувство се отвращавало от педантичността и тромавостта на психоаналитичните обозначения (при това трябва все пак да си спомним за безсмъртния герой на Лесинг шевалие Riccaut de la Marliniere!). Следващото изказване звучи по-сериозно; то не изглежда недостойно дори за един професор по психология в Сорбоната: genie latin изобщо не понасял начина на мислене на психоанализата. При това изрично се жертвуват англосаксонските съюзници, които се смятат за техни привърженици. Който чуе това, естествено трябва да смята, че genie teutonique е притискал до сърцето си психоанализата след нейното раждане като своя любима рожба.

Във Франция интересът към психоанализата произлизаше от представителите на художествената литература. За да разберем това, трябва да си припомним, че с тълкуването на сънищата психоанализата беше прекрачила границите на чисто лекарската работа. Между нейната поява в Германия и сега във Франция се разполагаха многобройните й приложения в областите на литературата и изкуствознанието, в историята на религията и праисторията, в митологията, фолклора, педагогиката и др. Всички тези неща имаха малко общо с медицината и тъкмо съобщенията на психоанализата ги свързаха с нея. Затова тук нямам право да се занимавам задълбочено с тях. Не мога обаче и да ги пренебрегна напълно, понеже, от една страна, те са необходими, за да дам вярна представа за стойността и същността на психоанализата, и, от друга страна, аз се заех със задачата да изложа делото на моя собствен живот. Началата на повечето от тези приложения се свеждат до моите работи. Тук и там аз също направих стъпка по пътя, за да задоволя един такъв свой нелекарски интерес. Други, не само лекари, но и специалисти, тръгнаха по-късно по моите стъпки и проникнаха дълбоко в областите, за които става дума. Но понеже

съобразно с моята програма ще се ограничa с това да изложа своите собствени приноси към приложението на психоанализата, мога да дам на читателя само една съвсем недостатъчна картина на нейното разширение и значение.

За мене редица подтици се породиха от Едиповия комплекс, чиято повсеместност постепенно осъзнах. Ако винаги имаше избор, сътворяването на ужасяващия материал беше загадъчно. Разтърсващото въздействие на неговото поетическо представяне и същността на трагедията за съдбата изобщо – всичко това се обясняваше с прозрението, че тук беше схваната една закономерност на душевния живот в нейното пълно афективно значение. Съдбата и предсказанието бяха само материализации на вътрешната необходимост; това, че героят извършваше грях, без да знае и против намерението си, се разбираше като правилният израз на несъзнаваната природа на неговите престъпни стремежи. От разбирането на тази трагедия на съдбата после имаше само крачка до изясняването на трагедията на характера на Хамлет, на която се възхищаваха от три века насам, без да могат да посочат какъв е нейният смисъл и да отгатнат мотивите на поета. Все пак беше забележително, че този измислен от поета невротик търпи крушение в Едиповия комплекс също както многобройните си другари в реалния свят, понеже Хамлет е поставен пред задачата да отмъсти на някой друг за двете дела, които представляват съдържанието на Едиповия стремеж, при което неговото собствено тъмно чувство за вина може да отпадне с парализирани ръце. Шекспир е написал „Хамлет“ много скоро след смъртта на своя баща. Моите тълкувания към анализа на тази тъжна пиеса по-късно претърпяха основна преработка от Ърнест Джоунс. Същия пример след това Ото Ранк взе за изходен пункт на своите изследвания върху избора на материал на драматическите поети. В своята голяма книга за мотива за инцеста той успя да покаже колко често поетите избират за представяне тъкмо мотивите на Едиповата ситуация и да проследи преобразуванията, промените и смекчаванията на материала в световната литература.

Близка беше възможността оттук насетне да се заемем с анализ на творчеството на поезията и изкуството изобщо. Разбра се, че царството на фантазията беше „пощада“, която при болезнено почувствувания преход от принципа на удоволствието към този на реалността имаше за цел да позволи създаването на заместител на нагоновото задоволяване, от което в действителния живот човек е трябвало да се откаже. Човекът на изкуството също както невротикът се оттегляше от незадоволяващата го действителност в света на фантазията, но той успяваше да намери обратен път от него по начин, различен от този на невротика, и отново здраво да стъпи в действителността. Неговите творения, произведенията на изкуството, бяха фантазни задоволявания на несъзнавани желания, съвсем като сънищата, с които имаха общия характер на компромис, понеже те също трябваше да избягват открития конфликт със силите на изтласкването. Но за разлика от асоциалните, нарцистични продукции на сънovидението те държаха сметка за участието на другите хора, можеха да оживят и задоволят у тях същите несъзнавани пориви на желание. Отгоре на това те си служеха с удоволствието от възприятието на красотата на формата като с „примамваща премия“. Това, което психоанализата можа да постигне, беше да констуира от взаимното отношение на впечатленията от живота, случайните съдби и произведенията на човека на изкуството неговата конституция и действуващите в нея нагонови пориви, следователно общочовешкото в него. С такова намерение избрах например Леонардо да Винчи за предмет на една своя студия, която се основава само на един-единствен съобщен от него спомен от детството и в съществената си част се стреми да обясни неговата картина „Света Ана в троен образ“. След това моите приятели и ученици се заеха с многобройни подобни анализи на хора на изкуството и техните произведения. Така постигнатото психоаналитично разбиране не навреди на наслаждата от произведението на изкуството. На лаика, който обаче тук може би очаква твърде много от психоанализата, трябва да се признае, че тя не хвърля светлина върху два проблема, които вероятно го интересуват най-много. Психоанализата не може да каже нищо за обяснение на творческата дарба и за разкриването на средствата, с които работи творецът, за техниката на изкуството.

На базата на малката, сама по себе си не особено ценна новела „Градива“ на В. Йенсен можах да докажа, че измислените сънища позволяват да бъдат тълкувани по същия начин, както и

реалните, че следователно в творчеството на поета работят познатите ни от работата на съновидението механизми на несъзнаваното.

Моята книга за „Остроумието и неговото отношение към несъзнаваното“ възникна пряко от „Тълкуването на сънищата“. Единственият ми приятел, който тогава участвуваше в моите работи, беше отбелязал пред мене, че моите тълкувания на сънищата често правят „остроумно“ впечатление. За да изясня това впечатление, се заех с изследването на вицовете и открих, че същността на вица е в неговите технически средства, но че тези бяха същите, каквито са работните методи на „работата на съновидението“, следователно сгъстяване. Към това се прибави икономическото изследване на това как се получава добиването на голямо удоволствие у слушателя на вица. Отговорът беше: чрез моментното премахване на разходите по изтласкването след примамването от страна на една поднесена награда във вид на удоволствие (предудоволствие).

Аз самият оценявам по-високо своите приноси към психологията на религията, които започнаха да се появяват през 1907 година с констатацията за изненадващото подобие между натрапчивите действия и религиозните упражнения (ритуали). Без все още да познавам по-дълбоките им връзки, аз охарактеризирах натрапчивата невроза като окарикатурена частна религия, а религията като, така да се каже, универсална натрапчива невроза. По-късно, през 1912 година, убедителното указание на Юнг за широките аналогии между духовните продукции на невротиците и примитивните хора ме подтикна да насоча вниманието си към тази тема. В четирите статии, които бяха обединени в една книга под заглавието „Тотем и табу“, аз направих извода, че у примитивните племена ужасът от инцеста е още по-силно изразен, отколкото при културните народи, и че той е предизвикал напълно различни защитни мерки, изследвах отношенията на табу-забраните, в чиято форма се явяваха първите морални ограничения, към амбивалентността на чувствата и открих в примитивния мироглед на анимизма принципа на надценяването на душевната реалност, на „всесилието на мисълта“, който лежи и в основата на магията. Навсякъде беше проведено сравнението с натрапчивата невроза и то показа колко много от предпоставките на примитивния душевен живот са все още в сила при тази забележителна афектация. Преди всичко обаче ме привличаше тотемизмът, тази първа система на организация на примитивните племена, в която началата на социален ред се обединяват с една рудиментарна религия и с неумолимото господство на някои, малко на брой, табу-забрани. „Почитаното“ същество е тук първоначално винаги животно, от което кланът твърди, че произхожда. От различни признаци се направи заключението, че всички, дори и най-високо стоящите в развитието си народи, са преминали някога през този стадий на тотемизма.

Моят основен литературен източник за работите ми в тази област бяха известните трудове на Фрейзър („Тотемизъм и екзогамия“, „Златната клонка“), които представляваха съкровищница на ценни факти и гледища. Но за изясняването на проблемите на тотемизма Фрейзър е допринесъл малко; той няколко пъти беше променял основно възгледите си по този предмет, а другите етнолози и историци, занимаващи се с праисторията, изглеждаха също толкова несигурни, колкото и неединни в тези неща. Изходен пункт в моята работа беше биещото на очи съвпадение на двете свързани с табу правила на тотемизма – да не се убива тотемът и да не се използува полово никоя жена от същия тотемен клан – с двете съдържания на Едиповия комплекс, да се отстрани бащата и да се вземе за жена майката. Оттук дойде опитът животното-тотем да се сравни с бащата, както и без това явно го правеха примитивните хора, почитайки го като прародител на клана. От страна на психоанализата ми помогнаха след това два факта, едно щастливо наблюдение на Ференци на дете, което позволяваше да говорим за инфантилно завръщане на тотемизма, и анализът на ранната фобия от животни у децата, която така често показваше, че това животно беше заместител на бащата, върху който се изместваше основаващият се на Едиповия комплекс страх от бащата. Вече оставаше малко, за да разпознаем отцеубийството като ядро на тотемизма и изходен пункт на възникването на религията.

Липсващата част се попълни от запознанството ми с труда на У. Робъртсън Смит „Религията на семитите“. Гениалният мъж, физик и изследовател на библията, беше представил като съществена част от тотемната религия така нареченото тотемно ядене. Един път в годината иначе смятаното за свещено тотемно животно бивало празнично убивано при участието на всички членове

на клана, след това разкъсвано и оплаквано. С тази скръб се свързвал един голям празник. Ако прибавех предположението на Дарвин, че първоначално хората са живеели на орди, всяка от които се намирала под господството на един-единствен, силен, мощен и ревнив самец, то от всички тези компоненти си изграждах хипотезата, или повече бих желал да кажа: визията, на следния ход: бащата на праордата в качеството си на неограничен деспот запазва за себе си всички жени; той убива или прогонва опасните в качеството им на съперници свои синове. Един ден обаче тези синове се съюзяват, заедно го побеждават, убиват и разкъсват, него, който е техен враг, но и техен идеал. След това дело те не са в състояние да го наследят, понеже всеки пречи на другия за това. Под влиянието на неуспеха и разкаянието те се научават да се договарят помежду си, обединяват се в братски клан с правилата на тотемизма, които трябва да изключат повторението на едно такова дело, и изцяло се отказват от притежаването на жените, заради които са убили бащата. Сега те се насочват към чужди жени; това е произходът на тясно свързаната с тотемизма екзогамия. Тотемното ядене е празник-спомен за чудовищното деяние, до което се докосва чувството за вина на човечеството (наследственият грях). Същевременно от него водят началото си социалната организация, религията и моралните ограничения.

Въпрос е дали една такава възможност е исторически допустима или не, но по този начин възникването на религията беше поставено на основата на комплекса на бащата и построено върху амбивалентността, която го владее. След като заместителят-баща е бил напуснат от тотемното животно, самият плашещ и мразен, почитаният и облажаван праотец е станал праобраз на бога. Упорството на сина и неговият копнеж по бащата са се борели помежду си във формата на нови и нови компромисни образувания, с които, от една страна, е трябвало да се изкупи делото на отцеубийството, а от друга страна, да се утвърди печалбата от него. Това схващане за религията хвърля особено ярка светлина върху психологическата основа на християнството, в което церемонията на тотемното ядене, все още слабо изопачена, продължава да съществува като причастие. Желая изрично да подчертая, че последното знание се дължи не на мене, а се намира още у Робъртсън Смит и Фрейзър.

Т. Райк и етнологът Г. Рохайм в многобройни свои забележителни трудове се присъединиха към хода на разсъжденията в „Тотем и табу“, като ги продължиха, задълбочиха или поправиха. Аз самият по-късно на няколко пъти се връщах към тях – при изследванията си за „несъзнаваното чувство на вина“, на което се пада толкова голямо значение и сред мотивите на невротичното страдание, и при усилията си да свържа по-тясно социалната психология с психологията на индивида („Аз и То“ – „Психология на масите и анализ на Аза“). За обяснението на способността за хипнотизиране също привлякох архаичното наследство от времето на праордата на хората.

Оскъдно е моето пряко участие в другите приложения на психоанализата, които все пак са достойни за всеобщия интерес. Широк път води от фантазиите на отделния невротик към фантастичните творения на масите и народите, които се намират в митовете, легендите и приказките. Митологията стана работна област на Ото Ранк. Тълкуването на митовете, тяхното свеждане до известните несъзнавани комплекси на детството, заместването на астралните обяснения с човешка мотивация беше в много случаи успех на неговите аналитични усилия. Темата за символиката също намери много изследователи в моите кръгове. Символиката създаде много врагове на психоанализата; някои прекалено трезви изследователи никога не можаха да й простят признаването на символиката във вида, в който я разкриваше тълкуването на сънищата. Но психоанализата не е виновна за разкриването на символиката, тя беше отдавна известна в други области и там (във фолклора, легендата, мита) играеше дори по-голяма роля, отколкото в „езика на сънуването“.

За приложението на психоанализата в педагогиката аз лично не съм допринесъл с нищо; но беше естествено психоаналитичните съобщения за сексуалния живот и душевното развитие на децата да привлекат вниманието на възпитателите и да ги накарат да погледнат на задачите си в нова светлина. Като неуморен радетел на това направление в педагогиката се прояви протестантският пастор О. Пфистер от Цюрих, който смяташе, че работата на психоанализата може да се обедини със здравото придържане към една впрочем сублимирана религиозност; редом с него работеха г-жа д-р

Хуг-Хелмут и д-р З. Бернфелд от Виена, както и много други. От прилагането на анализата към превантивното възпитание на здравите и за изправяне на все още не невротичните, но излезли от релсите на развитието си деца може да се извлече едно практически важно следствие. Не е възможно повече да ограничаваме използуването на психоанализата като привилегия на лекарите и да изключваме правото на лаиците да я практикуват. Всъщност лекарят, който не е преминал специално обучение, си остава въпреки дипломата си лаик в анализата и този, който не е лекар, може да осъществява аналитично третиране на неврозите при подходяща подготовка и подкрепата на лекар.

Посредством едно от тези развития, срещу чийто успех човек напразно би се възмущавал, думата психоанализа стана многозначителна. Имайки първоначално значението на определен терапевтичен метод, сега тя е станала название на една цяла наука, а именно за несъзнаваното душевно. Тази наука само рядко може да разреши за себе си напълно един проблем; но тя, изглежда, е призвана да прави ценни приноси към различните научни области. Сферата за приложение на психоанализата се простира толкова далеч, колкото и тази на психологията, за която тя представлява едно допълнение със значителен обхват.

По такъв начин сега, хвърляйки поглед назад към резултатите от труда на моя живот, аз мога да кажа, че съм предприел много начинания и съм дал някои подтици, от които в бъдеще би трябвало да произлезе нещо. Дали то ще бъде много или малко, не мога да знам. Но смея да изразя надеждата, че съм проправил пътя за един значителен напредък в нашето познание.

…….

Обратно към списъка с онлайн книги.
Copyright 1995-2001, Eurasia Academic Publishers